

FRISTADSBYGDEN 2007

GAMMALT OCH NYTT - FRISTADS HEMBYGDSFÖRENING

Spetsar från Spetsfabriken

Fristads Hembygdsförening

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

Ordföranden har ordet Ann-Britt Boman	3
Verksamhetsberättelse	4-6
Borås Spetsfabrik Ann-Britt Boman och Birgit Gustafsson	7-10
Utställning om Klas Olofsson Ann-Britt Boman	11
Klas Olofssons hem Ada Damm	12-15
Ada Damm Birgit Gustafsson	15
Inför firandet av Carl von Linné Stig Flyckt	15-17
Ålakällan ur Sjuhäradsbygdens Jul	18-19
Är Basta bäst? Ann-Britt Boman och Wiviann Bergsten	20-22
Sockensamfälligheten i Fristad Ann-Britt Boman och Wiviann Bergsten	24-26
Bilder från verksamheten	27
Samuel, en man i sin tid Sten Emanuelsson	28-29
Dikter av Bengt Wiktorsson	30-31
Lyckans äpple - en äppelträdgård i Bredared Gunilla Samuelsson m fl	32-33
Några rader om Tärby socken Stig Flyckt	34-36
Den gamla vägen i Tärby Ann-Britt Boman och Birgit Gustafsson	37-39
Min barndoms bro Bengt Fransson	40
I huvudet på en 40-talist Gunbritt A-Thorson	41
Snön på Kilimanjaro Wiviann Bergsten	42-44
Att vara reseledare Stig Flyckt	45-50
Kyrkogårdsvandring! Birgitta Andersson	51-55
Styrelsen	56
Program	57
Släktforskningens dag på Fristads bibliotek den 17 mars Gerd Jansson	58
Ekmarkbilder	59

Sedvanligt Valborgsmäsofirande vid Folkhögskolan i Fristad kl. 19.00.
Våreld. Körsång. Vårtal. Kaffeservering. Från kl. 20.00 Valborgsmässokonsert i Missionskyrkan.
Välkomna!

Hembygdsföreningen, Röda Korset, Svenska Kyrkan, Svenska
Missionskyrkan, Fristads Folkhögskola, Musikskolan i Fristad.

FRISTADSBYGDEN 2007

Redaktionskommitté:

Bertil Thulin
Ann-Britt Boman
Inger Ericson
Wiviann Bergsten
Birgit Gustafsson

Utgiven av Fristads Hembygdsförening
Postgiro 73 52 05 - 7

Medlemsavgift: 50 kr för enskild medlem
70 kr för familj

Med detta nummer följer inbetalningskort för
medlemsavgiften. Vi hoppas att Du betalar in
den så fort Du kan.

Ansvarig utgivare:

Ann-Britt Boman
FRISTADSBYGDEN
Fristads Hembygdsförening
c/o Boman, Spireav 5
513 35 Fristad

e-post: annbritt.boman@telia.com
marita_bornefalk@hotmail.com
leif.eurenius@boras.se

© Fristads Hembygdsförening

ORDFÖRANDEN HAR ORDET

Nu är det dags för 30:e årgången av Fristadsbygden. Så länge har vi hållit på att försöka dokumentera vår bygd.

När vi ser tillbaka på det första numret 1978 var det inte så många sidor, men inriktningen är likadan, att vara ett medlemsblad för föreningens numera nära 700 medlemmar och att dokumentera det som annars försvinner. En människas liv och minnen är en hel värld, och när en människa försvinner är den världen borta.

Årets nummer innehåller en del om Tärby, en intressant gammal socken, som förr hade både gästgivargård och boställe för häradshövdingen. Mats Hjertén har visat oss den gamla vägen mellan Varnum och Tärby, och han har också lovat att tillsammans med Stig Flyckt visa oss mer vid vår kvällsutflykt i juni.

Vidare har vi i samarbete med Fristads bibliotek en utställning om folklivsforskaren Klas Olofsson, då vi även ska berätta om honom vid en Klas Olofsson-kväll och lyssna till Rävspel och Kråksång som tonsatt några av hans dikter. Vi vill även uppmärksamma hans släktgård Tubbekulla, där Basta i dag bedriver en framgångsrik verksamhet. Hembygdsföreningar sägs vara bland de föreningar som har lättare än många andra att engagera människor och bedriva sin verksamhet. Men det behövs nya krafter för att ta över, när krafterna tryter hos dem som lägger ner ett stort arbete. För alla dem som ställer upp vid Lellemarten brukar vi anordna en Lellemartenträff, och då kommer det ett 50-tal personer. I år vill vi ge en ros också till alla trogna besökare på Lellemarten som kom och gynnade oss, så att årets resultat blev lika bra som vanligt trots regnvädret.

Vi har mycket verksamhet som vanligt, och i år liksom förra året samarbetar vi med Naturskyddsföreningen i Fristad om slätter i Asklandaområdet ner mot sjön. Vi samarbetar ganska mycket överhuvudtaget t ex med biblioteket, Svenska kyrkan, folkhögskolan och i år också med Fristad GOIF och Sparsörs AIK, när det gäller ett arrangemang vid Mölarps Bollarännet den 21 april. Vilken boll kommer först?

Fristads Hembygdsförening vill tillsammans med alla goda krafter verka för att vi i Fristad med omnejd ska känna hemkänsla och trygghet. Det befrämjas av att vi vet något om vår bygd och känner samhörighet med dem som lever och levat här genom tiderna.

Hembygdsstugorna och Mölarps kvarn påminner oss om detta. Vill Du veta mera om vår verksamhet, kan Du gå in på föreningens hemsida www.hembygd.se/vastergotland/fristad Ta kontakt med någon av oss i styrelsen om Du har synpunkter på verksamheten, goda idéer eller/och vill hjälpa till. Alla goda krafter behövs för bygdens bästa!

Ann-Britt Boman
ordförande

**SPRING
COLLECTION**

MODE

DAM • BARN • HERR

HEMINREDNING

Öppet: Vard. 10-18

Lörd. 9.30-14

Välkommen!

CHOICE

MODE & INREDNING

Stora v. 29, Fristad. Tel. 26 11 68

www.choicemode.com

**VERKSAMHETSBERÄTTELSE
FÖR FRISTADS
HEMBYGDSFÖRENING 2006**

Till föreningen har under året inbetalats
635 medlemsavgifter.

**Styrelsen har haft följande
sammansättning:**

Ann-Britt Boman, ordförande
Stig Flyckt, vice ordförande
Göran Bördin, kassör
Rolf Hjertkvist, sekreterare
Marita Bornefalk, vice sekreterare
Leif Eurenus
Gunnel Sandelin
Bertil Thulin
Brita Utterberg
Gun Birgersson
Britt-Marie Johansson, suppleant

Revisorer:

Olof Toftby
Barbro Englund
Siv Gustavsson, suppleant

Kvarnkommitté:

Lars Utterberg, sammankallande
Bertil Hjortvall, tillsyningsman
Lars Karlsson
Peter Lindström
Alf-Rune Sandberg
Tomas Brissman
Nils Karlsson
Hans Andersson
Kent Andersson

Stugkommitté:

Joel Johansson, sammankallande
Gulla-Britt Magnusson
Roland Birgersson
Bertil Svensson
Åsa Rydfalk
Rune Tennius
Sören Karlsson

Studiekommitté:

Vera Karlsson, sammankallande
Birgit Thulin
Bertil Thulin
Gunnel Sandelin
Dag Lorén

Redaktionskommitté:

Bertil Thulin, sammankallande
Ann-Britt Boman
Inger Ericson
Wiviann Bergsten
Birgit Gustafsson

Lellemartenkommitté:

Gun Birgersson, sammankallande

Kaffekommitté:

Gulla-Britt Magnusson
Inga Eliasson
Birgit Thulin
Lena Wennberg
Britt-Marie Törngren
Ingrid Arvidsson
Margareta Andersson
Britta Eriksson

Fanbärare:

Göran Bördin

Valberedning:

Lars Utterberg, sammankallande
Bengt Wiktorsson
Alva Jinnegård

Årsavgift:

Enskild medlem	50 kronor
Familj	70 kronor

Följande studiecirkel har genomförts
under året och pågår delvis fortfarande:
Fristad genom August Hellstrands
klippböcker, handledare Vera Karlsson.
Litteratur, handledare Elna Hessel.

Styrelsen har haft åtta protokollförda
sammanträden, den 9 mars, den 24 april,
den 10 maj, den 12 juni, den 14 augusti,
den 26 september, den 23 oktober och den
23 november.

Verksamhetsåret inleddes traditionsenligt
med Lellemartenträff onsdagen den 11 januari,
då alla trogna medarbetare bjöds på kaffe och
landgång samt underhållning av Anna-Greta
Brorsson, Arne Carlberg och Lars Utterberg
med diktläsning och musik.

Årsmöte hölls den 21 februari i Folkhögskolans högtidssal. Ingegerd Samuelsson från Blidsberg medverkade med sina dikter, som hon läste på västgötamål. Årsmötet var välbesökt.

Överhuvudtaget har föreningens arrangemang under år 2006 varit mycket välbesökta, och söndagen den 26 mars var inget undantag. Ett 80-tal personer hade kommit till högtidssalen på Fristads folkhögskola för att lyssna på ett kåseri av Bengt Fransson, N. Åsarp, om "Så var det förr" och musik av Fristads orkesterförening.

Valborgsmässoafton var det sedvanligt firande på Skogslid, där Hembygdsföreningen bjöd på kaffe, och senare sång, tal och Valborgsmässoeld på Folkhögskolan. Vårtalare var rektor Leila Pekkala från Fristads Folkhögskola.

Lördagen den 13 maj inbjöd vi till en kurs i malning i Mölarps kvarn. David Svensson från Vänga och Lars Utterberg delade med sig av sina kunskaper.

Söndagen den 21 maj arrangerades Mölarpsdagen med många besökande. Borås Spelmanslag medverkade. Det var utställning av änglar, olika sorters hantverk såsom ull-spinning och träslöjd, utställning om Asklanda-områdets utveckling, tipspromenad, kaffe-servering, ponnyridning och andra aktiviteter.

Tisdagen den 6 juni firade vi nationaldagen med Gökotta vid Mölarps kvarn kl 8.00. Gökroppen uteblev, men vi fick en solig och fin morgon med tipspromenad och samvaro kring kaffekorgarna.

Onsdagen den 14 juni var det kvällsutflykt till Bollebygd med kaffe i hembygdsgården och rundtur i norra delen av Bollebygd och i Töllsjö.

Måndagen den 19 juni gick hela personalen på Folkhögskolan en vandring på kulturstigen och guidades av Dag Lorén och Ann-Britt Boman.

Hembygdsföreningen ansvarade för visningar av museet på Folkhögskolan under tre söndags-

eftermiddagar, den 16 och 30 juli och den 20 augusti. Även då folkhögskolan hade öppet hus lördagen den 22 april visade vi museet, som då hade långt över 100 besökare.

Lördagen den 29 juli hade vi slätter på Asklanda tillsammans med FNF, och området kring bautastenen slogs med lie. Ett 15-tal personer deltog.

Söndagen den 7 augusti var det friluftsgudstjänst i Mölarps kvarn med Svenska kyrkan, och efteråt bjöd FHF på kyrkkaffe. Eftersom det regnade, kunde vi inte vara ute på ön som vid tidigare tillfällen.

Lördagen den 19 augusti företogs årets sedvanliga resa, som i år gick till Öckerö och öarna runt omkring. Medlemmar i Öckerö Hembygdsförening tog väl hand om oss och visade oss både det omfattande hembygds-museet och kyrkan. Vi åt lunch på Nimbus med havsutsikt, besökte fiskemuseet och gjorde en rundtur på ön med guidning av Inger Lundh.

Söndagen den 10 september anordnades en vandring på Kulturstigen under ledning av Dag Lorén med ett 20-tal deltagare.

Den 19 september var FHF värd för ett möte med Borås Hembygds-krets i Mölarps kvarn.

Söndagen den 1 oktober visade fotograf Bernt Ragnarsson kända filmer om bl a Helge i Brämhult i Högtidssalen på Folkhögskolan med ett 70-tal åhörare.

Lördagen den 7 oktober deltog vi i Släktforskardagen på Kulturhuset.

Söndagen den 29 oktober underhöll kvartetten Stig med sång och musik i Skogslids samlings-sal med ett 60-tal åhörare.

Lördagen den 2 december var det åter dags för Lellemarten med mycket folk trots regnet och goda affärer. Resultatet blev på samma nivå som föregående år, ca 30.000 kr. Lellemarten är ryggraden i föreningens ekonomi, och vi tackar alla medverkande för deras stora insatser.

Kaffe har även i år serverats i Mölarps kvarn första söndagen i juni, juli, augusti och september, tack vare Birgit och Bertil Thulin. I stugorna har kaffekommittén serverat kaffe och våfflor vid fyra tillfällen, den 18 juni, den 9 och 23 juli och den 20 augusti.

Flera medlemmar har deltagit i kurser om bl a data, underhåll av byggnader och en guide- och värdkurs.

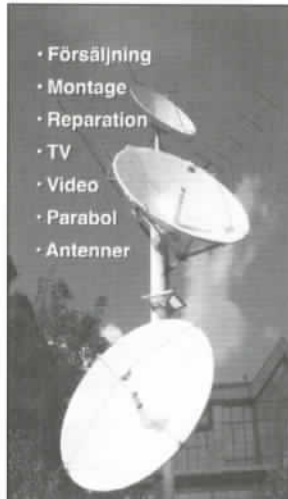
Avslutningsvis vill Fristads Hembygdsförening framföra ett varmt tack till alla medarbetare och medlemmar, som under år 2006 gynnat vår verksamhet. Vår uppgift är att sprida kunskap om och intresse för vår hembygd och skapa goda förutsättningar för dess invånare att känna sig hemma här. I detta arbete hälsas alla intresserade välkomna.

Fristad i januari 2007

Ann-Britt Boman
Ordförande

Rolf Hjertkvist
Sekreterare

- Försäljning
- Montage
- Reparation
- TV
- Video
- Parabol
- Antenner

Rydén i Fristad

Din personliga problemlösare när det gäller TV, video och parabol!

Auktoriserad installatör för och återförsäljare av:
Viasat, Canal Digital och Boxer

Har Du problem? Ring
Bengt-Göran Rydén
Mobil: 0705-28 97 90
(Innehar F-skattsedel)

NYBYGGNADER - REPARATIONER
Telefon: 033-26 16 07, 0706-67 77 15

Fristad Värme & Sanitet AB

FRISTAD · Telefon 26 16 97

Vatten-, Värme-, Sanitära
INSTALLATIONER

Idétryck

Tryck och brodyr på textil

Tel. 26 97 00

Sjuhärad

www.sjuharad.foreningssparbanken.se

ETIKETT PRODUKTION AB

Tel. 033-20 59 50

BORÅS SPETSFABRIK

Viskan sätter sin prägel på Gingri socken. Den rinner upp i sjön Tolken sedan genom flera socknar innan den kommer in i Gingri från den flacka dalgången i Tärby. Från Gingri och ner till utloppet i Öresjö har den sedan på ett par kilometer en fallhöjd på 35 meter. Vattenfallen har utnyttjats för kvarnar, sågverk och så småningom även för annan industri.

Borås Spetsfabrik under den första tiden

En fabrik som tidigt etablerade sig vid vattenfallen i Gingri var Borås Spetsfabrik. Den grundades 1892 i förhyrda lokaler i Borås av fabrikör Axel Rydin. Året därpå inköptes Nygården och Risbro i Gingri socken och vid Nykvarnfallet i Viskan uppfördes den egna nya fabriksbyggnaden. Borås Spetsfabrik var den första i landet som gjorde maskintillverkad spets. Arbetsstyrkan bestod då av nio arbetare, tre manliga och sex kvinnliga. En av de första var Gertrud Melin, som har berättat om de första årens tillverkning. De kvinnliga arbetarnas lön var 67 öre om dagen för att så småningom öka till en krona. Detta var en stor inkomst för en kvinna på den tiden. Det fanns 15 vävmaskiner och varje dag tillverkades ca 360 meter spets. Arbetstiden var tolv timmar. Senare blev det ytterligare tre spetsfabriker i Sverige: Skandinav i Malmö, Nordisk Textilkonst i Malmö och Bandi i Kumla.

Familjen Rydin och fabriken vidare historia

Axel Rydin dog redan 1893 vid fyrtio års ålder, och fabriken övertogs av brodern Erik Rydin, den yngste av bröderna. Han var sedan direktör till sin bortgång 1943. Efter Erik Rydin leddes företaget av hans söner Lage och Dag Rydin. På 1950-talet tillverkades 2,5 mil spets varje dag, och på fabriken fanns 500 maskiner. Arbetsstyrkan uppgick till 125 personer. År 1971 slutade tillverkningen och fabriken lades ner. Konkurrensen från importerad spets blev för stor, och det var inte heller längre modernt med spets. Tvättmaskinerna kom, och spets höll inte i maskinerna. Spetsfabrikens elverk såldes 1973 till Viskans kraft. Spetsfabrikens olika byggnader har haft flera ägare sedan dess och ägs nu av Agne Johansson. En tidigare ägare var Tommy

Lindberg som i fabriken inrättade ett museum med olika 1900-talsföremål, allt från dammsugare och hushållsmaskiner till bilar.

Knut Edvinson och hans Spetsmuseum

På en undanskynd dörr finns i dag skylten Spetsmuseum. Den som driver detta museum

Knut Edvinson med halkort till etiketten Eiser.

är Knut Edvinson, mångårig medarbetare på Borås Spetsfabrik. När fabriken lade ner 1971 övertog Knut och hustrun Anna-Lisa några maskiner och installerade dem i sitt garage. Maskinerna hade redan köpts av Skene Skrot men stod kvar i fabriken. Knut köpte

dem kilovis, monterade ner dem och körde hem dem till garaget. Han köpte så många som han hade plats till. Några maskiner finns nu på Textilmuséet i Borås och visas för besökare. Där finns också ett fartyg med olika slags spetsar som segel. Det är nära två meter långt och visades på industriutställningen i Malmö 1896 och i Stockholm 1897. I garaget i Gingri fortsatte Knut och Anna-Lisa att göra spetsar mest för nöjes skull. År 1998 flyttades maskinerna till nuvarande lokaler i spetsfabriken som en del av museet. Det är öppet första lördagen och söndagen varje månad och är det enda museet i fabriken. Vi går dit den första söndagen i december 2006 och får en intressant pratstund med Knut Edvinson, som nu ensam står för museet efter hustruns bortgång. Där står fyra spetsmaskiner på rad och på hyllor finns stora rullar med mönsterkedjor och många spetsprover. Det finns också en spolmaskin och en snörmaskin. Knut gör mönsterkort för hand, och korten sys samman till mönsterkedjor med snörena från snörmaskinen. I lokalen säljs sedan spetsar tillverkade på maskinerna. Det finns spetsdukar och spetsar i olika bredder i såväl lin som bomull. Tidigare drev också Anna-Lisa Edvinson företaget Anna-slöjd.

Tiden på fabriken

Knut Edvinson berättar livfullt och engagerat om sitt liv med spetsar. Han började på spetsfabriken 1942 och slutade 1969. När han började, var han 14 år. Hans bröder Nils och Sven arbetade redan här och Knut var alltså den tredje brodern på fabriken. Fadern Edvin Johansson kom från Hultafors, där han var installatör på elverket. Familjen bodde först vid affären i Gingri, men på 1930-talet byggde fadern Nybo på Nygårdens marker lite längre upp på höjden och familjen flyttade dit. I Spetsfabrikens regi byggdes många hus i Gingri för arbetarna, bl a ett hyreshus för fyra familjer nära affären år 1946. Ett tag bodde 14 personer i huset. Knut köpte det år 1970 och bodde där till år 2004, då han och Anna-Lisa sålde huset och flyttade till Borås. I spetsfabrikens hus var hyrorna låga. Om man arbetade två stycken i familjen på fabriken fick man en hyresnedsättning med 5 kronor. Över huvud taget rådde en patriarkalisk stämning. Alla hjälpte in släktingar till arbete på fabriken. För första barnet fick man en familjeersättning på 10 kronor. Till jul delades julklappar ut i viss mån, huvudsakligen i pengar. Tjänstemän fick en månadslön eller veckolön i julklapp. Det finns förteckningar från sekelskiftet över hur mycket som delades ut. Julen 1900 får t ex Emil Olsson, Adolf Samuelsson, Nathalie Pripp, Gertrud Melin och Carl Johansson julgåvor från 25 till 5 kronor. Nästa år 1901 är beloppen dubblade.

För Gingri socken betydde fabriken mycket. Kommunkatten kunde hållas nere, eftersom hälften av all kommunalskatt betalades av företaget. Arbetare och tjänstemän betalade 1/4 av skatten och övriga 1/4. Gränsen mellan Gingri och Fristad gick precis invid fabriken, och alla

Från v: Alice Dahlqvist, Anna Andersson, Stansi Rosengren, Dagmar Lindgren och Tolda Lindgren. Foto från Gingri hembygdsförenings samlingar.

tillbyggnader skedde åt Gingri, så att man slapp att betala skatt i Fristad. Efter sammanslagningen 1952 försvann betydelsen

Knut Edvinson med egenhändigt tillverkade snören och spetsar i försäljningshörnan.

av detta, och då skedde tillbyggnader även åt Fristad. Spetsfabrikens elverk bidrog till att elektriciteten kom tidigt till Gingri. Redan år 1916 gick fabriken över till eldrift. Tidigare hade det funnits ett elverk för belysning. Även telefon kom tidigt. De första två privata linjerna gick till Borås Spetsfabrik och till dess verkmästare Alfred Pripp.

Knut började som vävare och blev sedan mönstersättarlärling och verkstadsarbetare. I början var lönen 15:99 i veckan. Så småningom blev han specialarbetare och fick då full betalning även under helgdagar.

Under kriget måste reservdelar tillverkas på platsen, eftersom det inte fanns någon import. Då byggdes en verkstad för tillverkning av reservdelar, och sådana gjordes sedan även på legotillverkning. Oljan kokades, renades och återanvändes. Det största problemet var tillgången på garn, och det gällde att hålla sig väl med Kristidskommissionen.

Spetstillverkningen gick i vågor och 1952 var det kris. Alla anställda fick stanna hemma en vecka utan lön. Det var samma år som Knut och Anna-Lisa gifte sig. Hon kom från Dalsjöfors, och hennes far var också inom textilindustrin. Han grundade ett företag, som blev grunden till Ås Vävgarner. Brodern Nils slutade 1956 och fick anställning i Rydboholmsbolaget. Knut jobbade kvar fram till 1969, då man lade ner verkstadsdelen. Han blev uppsagd kl 9.00 en dag och erbjöds samma dag att börja på Hydropneumatik i

Brämhult, där han arbetade till 1992. Senare blev det även IRO, Atlas Copco och Parker Hanafin. De sista åren arbetade Knut i Ulricehamn.

Mönstersättare, vävare och "draerskor"

Från tiden på fabriken har Knut många minnen. Mönstersättarna gjorde mönster, och Knut var mönstersättarlärling under ett par år. Arbetet tog lång tid att lära sig. Mönstren gjordes på mönsterkartor som sedan syddes ihop med speciella snören. Knut har fortfarande kvar en snörmaskin för detta ändamål. Mönsterrapportens längd styrde kortkedjans längd som i jacquardvävning. En man som kallades Skräddar-Kalle gjorde mönsterkartor och hålen i dem. Det krävdes 324 hål för att göra namnet Eiser. Till invecklade mönster med riddare och jungfrur krävdes tusentals hål. Knyppelmönstren är grunden även för mönster till maskinvävda spetsar. Mönstren kom ofta från Tyskland. Modellerna togs utifrån, man köpte en bit och ritade av. En del mönster användes 10 år på samma maskin, men mönstersättarna bytte också mönster på maskinerna. Mönstersättare var bl a Emil Olsson, Gösta Gingnell, Lage Rydin och Rune Dahlqvist.

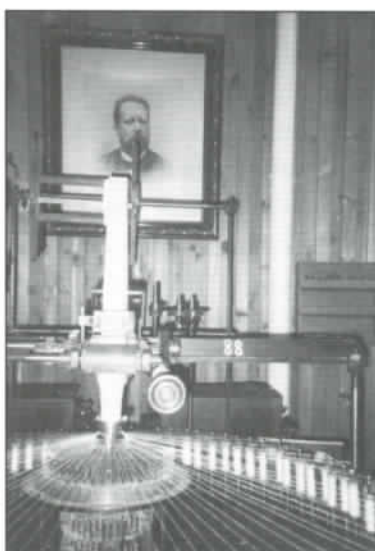
Vävarna vävde spetsen och var alltså maskinknypplare och maskinskötare. I fabriken använde man den tyska knypplingsmaskinen Barman, som kom i slutet av 1800-talet. Trådspolarna rör sig på en rörlig cirkel i maskinen. Alla trådar är rörliga, och de rör sig och förflyttar sig över och under varandra. Det blir spindlar, mandlar, flätningar, hel- och halvslag. Det gör inte kanten på en handknypplad spets. En färgad spets höll ihop spetsen till ett rör, när den kom ut ur maskinen, med en dragkrok drog man ut den, och att "dra spets" var ett hemarbete i många stugor runtomkring fabriken. Fabrikschauffören kom med stora lådor med spets på morgonen och tog tillbaka den spets som redan var dragen. Lönen var på Knuts tid 1 krona för 100 meter spets, tidigare knappast hälften. Det var inte bara en tråd som skulle dras ut utan ibland 5-6 trådar. De var röda eller blå, så att de syntes väl. Dragkroken måste ligga väl i handen och kunna fänga upp kantrådarna. Därför specialtillverkades dragkrokarna. Det fanns familjer som levde på att

dra spets, t ex där mannen var sjuklig, men annars var det ofta en syssla för kvinnorna, som var hemma med barnen. Det var renligare och friare än hemstickning, som också ofta förekom som hemarbete.

Det fanns olika sorters spets, men de billigaste tillverkades i grovt bomullsgarn och krävde mycket råvara. När de var glesa, skulle de stärkas för att bli stabila. De gick fort att tillverka, kanske 10-12 meter i timmen, och skickades ofta till EPA-varuhuset, där de såldes billigt. En spets på en Barman-maskin kunde annars vara gjord på 32 120 spolar. Garnet måste vara tvåtrådigt, eftersom entrådigt garn snodde upp sig och gick av. Fina garner är svåra att få tag

på i dag.

Grovleken på garnet bestämmer bredden på spetsen.

Grundaren av Borås Spetsfabrik Axel Rydin. Foto: Gunnar Boman.

En tredjedel av de anställda var kvinnor. Det fanns dragkärningar eller draerskor, dvs de som drog spets, spolkärningar och flickorna på lagret. I spolsalen var det smut-

sigt, bullrigt och dammigt. Därför var det lite finare att arbeta på lagret, där det var renare. I sysalen synade man spetsen, lagade den om så behövdes och sydde dukar och serveringsförkläden, som ofta var spetsförsedda.

Motsvarande skillnader fanns också bland de manliga arbetarna. Alla manliga arbetare fick börja i källaren, när de var nyanställda. Där fanns de äldsta och oljigaste maskinerna. Sedan fick man komma upp till nästa våning, där det var bättre maskiner.

Spetsfabrikens kunder

Knut Edvinson minns vart spetsarna skickades. Bland kunderna fanns flera kända företag, såsom A.F. Carlssons skofabrik i Vänersborg, Bröderna Ivarsson i Osby (BRIO), Meeths och Gillblads i Göteborg, Åhlén & Holm och F.W.

Hasselblad. I Borås var kunderna Lapidus, Boråsindustriens varuhus, Allmänna handelskompaniet Victoria (Allmänco), Bazar nr 1 och Carl Eisermans Triåfabrik. Tillsammans med den senare anordnade man ofta stora fester i Gingri. Även utanför Sverige fanns affärskontakter, bl a med Kniplinghuset i Bergen i Norge.

Villa Rydegård

När Borås Spetsfabrik flyttade till Gingri bodde familjen Rydin först på Nygården. Men snart funderade fabrikören Erik Rydin på att bygga ett nytt hus. År 1904 tog han kontakt med den kände arkitekten Lars Israel Wahlman i Stockholm. Han är kanske mest känd som arkitekt till Engelbrektskyrkan i Stockholm och Tjolöholms slott i Halland, som uppfördes 1898-1904 för köpmannen J.F. Dickson i Göteborg. Han var inspirerad av den engelska Arts and Crafts-rörelsen och såg hemmet som en levande organism. Planlösningen med en stor öppen hall genom två våningsplan och rummen runtomkring är typisk för honom. En sådan planlösning fick också den Rydinska villan, Villa Rydegård på en höjd ovanför Viskan. Men bygget föregicks av en långvarig korrespondens. Rydin hade mycket bestämda åsikter om hur villan skulle uppföras och Wahlman fick ändra och revidera ritningar och planer. I Nationalmuseums arkiv finns ett 30-tal brev från Wahlman till Erik Rydin. År 1907 var villan färdig, och på vindflöjeln på taket står "Rydegård 1907". Det är alltså 100-årsjubileum i år. Det finns många engelska stildrag och jugend, t ex höga skorstenar, sadeltak med svängda takfall och oregelbundenheter i form av burspråk och sammanbyggda huskroppar. Invändigt finns öppna spisar och väggfasta bänkar, som skapar trivsamma sitthörnor. Villan är vit utvändigt och kanske har det samband med Viskans vita skum eller de vita spetsarna. Wahlman ville invändigt ha mörkare färger än Rydin, som föredrog vitt. Knut Edvinson arbetade ibland på Rydegård och frostade bl a av kylrummet. Där fanns många anställda, bl a Adolf Lindén som trädgårdsmästare. Där växte sedan Erik och Astrid Rydins barn upp, Bo, Lage, Dag och Gerd. Rydegård ägs i dag av Bertil Nilsson och hans hustru Maj-Britt, som bedriver konferensverksamhet där.

Uppbyggnad och tillbakagång

Spetsfabriken byggdes ut med jämna mellanrum. År 1898 byggdes den del där Knut Edvinson nu har sitt spetsmuseum och en träbyggnad uppfördes 1914. År 1937 byggdes fabriken och den intilliggande träbyggnaden ihop, år 1939 uppfördes första våningen i kontorsbyggnaden och 1945 den andra våningen i samma byggnad. År 1952 byggdes fabriken till mot Fristadshållet. Då hade Fristad och Gingri

*Borås Spetsfabrik på 1920-talet med arbetare.
Foto från Gingri hembygdsförenings samlingar.*

gått samman i en storkommun, så skattefrågan var inte aktuell. Tidigare ville man ju bara betala skatt i Gingri. Fabriken hade en egen lastbil som kördes av Oskar Bohlin.

När spetstillverkningen gick ner på 1950- och 60-talet, balanserade elverket och spetsfabriken varandra, och fastigheterna kunde bytas mellan dessa. Påslakanens intåg på 1960-talet gjorde lakanspetsar överflödiga och tillverkningen upphörde. Därmed upphörde en epok i Gingris och Fristads historia, då spetsen satte sin prägel på mycket. Det berättas att i torpet Nordtorp var fönstren drevade med spets. Men i Spetsmuseet i Gingri kan man fortfarande ana spetsens fascinerande betydelse.

Ann-Britt Boman
Birgit Gustafsson

UTSTÄLLNING OM KLAS OLOFSSON PÅ FRISTADS BIBLIOTEK

Förr var den muntliga berättelsen oerhört viktig. Genom den överfördes kunskap och traditioner från generation till generation. Under 1900-talet försvann denna tradition, bl a till

Klas Olofsson.

Hans släkt hade ägt gården i sju generationer. Han hade själv hört berättelserna och nedtecknat mycket. När han hade sålt sin gård och flyttat till sitt nybyggda hus Björksäter vid Öresjö, fick han tid att skriva böcker. Det blev så småningom diktsamlingarna *Minnen från Fristad hed* och *Kring Kvällbrasan* 1915 och *Sagor och Sanningar* 1933. Men hans stora verk är *Folkliv och folkminnen* i två delar, som kom ut 1928 resp 1931 och användes som lärobok i folklivsforskning vid Uppsala universitet. Klas Olofsson var

följd av massmedierna och de utökade kommunikationerna. I Fristad fanns på gården Tubbekulla en man Klas Olofsson, som såg vad som skulle hända och ville bevara den skatt som fanns i den

muntliga traditionen. Hans släkt hade ägt gården i sju generationer. Han hade själv hört berättelserna och nedtecknat mycket. När han hade sålt sin gård och flyttat till sitt nybyggda hus Björksäter vid Öresjö, fick han tid att skriva böcker. Det blev så småningom diktsamlingarna *Minnen från Fristad hed* och *Kring Kvällbrasan* 1915 och *Sagor och Sanningar* 1933. Men hans stora verk är *Folkliv och folkminnen* i två delar, som kom ut 1928 resp 1931 och användes som lärobok i folklivsforskning vid Uppsala universitet. Klas Olofsson var också kommunalt verksam som nämndeman,

kommunalordförande, landstingsman m m. Han föddes år 1861 och dog 1942.

Fristads Hembygdsförening vill uppmärksamma Klas Olofsson med en utställning på Fristads bibliotek under mars och april. Den börjar med vernissage den 6 mars och visas fram till den 14 april. Den 26 mars blir det en Klas Olofsson-afton: Möt Klas Olofsson i ord och ton i Skogslids samlingssal kl 18.30 med Rävspel och Kråksång och medverkan av medlemmar i Hembygdsföreningen.

Klas Olofsson är värd att ihågkommas för sin gärning att som hembygdsforskare bevara den muntliga traditionsskatten, och utställningen vill påminna om hans betydelse och viktiga insats i folklivsforskningen.

Ann-Britt Boman

Från utställningen.

Från utställningen.

KLAS OLOFSSONS HEM

Ada Damm

Det stod en gosse och såg ut över skogen. Det var en hel del underliga gestalter, som framstod för hans blick, troll och andra skogens invånare, sådana som han visste att det fanns gott om i storskogen. Nästan litet hemskt, men ändå fängslande. Det var underligt att så där kunna se in i sagans värld, även om det inte alldeles gick att nämna alla gestalterna vid deras rätta namn. Var det huldran? Var det trollfar och trollmor? Kanske jättar och tomtar, det ville inte riktigt klarna för fantasien.

Så kan det gå på en gammal, gammal gård, där fönsterrutorna blivit solbrända och skiftande i regnsbågsfärger med ett linjespel, som för ett fantasifyllt barn mycket väl kan forma sig till sagofigurer. Och gården, där detta skedde, var en 1700-talsgård och hette Tubbekulla i Fristads socken, och gossen hette Klas Olofsson, son till Olof Andersson och hans hustru Lovisa, född Svane. I sex generationer hade Tubbekulla gått, och Klas var den siste manlige ättlingen av släkten.

Han var född 1861

Vid 24 års ålder gifte han sig med Lina Efraimsdotter från Ledsgården, också i Fristads socken, och den bygden kommo makarna aldrig att lämna.

Den unge Klas Olofsson byggde om den gamla gården, det blev ett präktigt hus. Han var praktisk och något av ett universalgeni.. Det finns en rolig fotografi av honom, där han sitter och kör sin skördemaskin, konstruerad av honom själv, och det syns, att det går undan med liv och lust, fastän bilden är tagen bakifrån, och man bara ser en spänstig figur och en kolossal hatt, som täcker hela bakhuvudet. Han drev handel med trävaror – Tubbekulla var en stor skogsegendom – han var road av sitt jordbruk, han och hans maka förde ett ytterst gästfritt hus, dit släkt och vänner ofta och gärna samlades.

Jularna hade det på gamla gården alltid gått till på gammaldags vis, och alltjämt vidmakthölls bruket att låta julbordet stå dukat helgen ut, ingen fick ”bära ut julen”; vem som kom, ägde att förse sig av håvorna.

Vid födelse- och namnsdagar var det alltid gille, särskilt på ”Klas-dagen”, som ju inföll sommartiden. Då blev det utomordentligt festligt, och vad som alltjämt var brukligt, var att gästerna kommo med ”förning” på gammaldags vis. Ty värdfolket höll på alla gammaldags bruk, och deras gäster likaså.

Det har sagts,

Att Klas Olofsson kom av en släkt, vars män alltid varit granna karlar, begåvade, musikaliska, fulla av lustighet i kretsen av fränder och vänner, men likafullt då och då grubblande, tänkande, tungsinta. Då gingo de sina ensamma vägar försänkta i egna tankar.

Klas vansläktades ej. Han var den födde musikern, han spelade flera instrument, han diktrade, och framför allt älskade han ”det gamla” med saga och sägen, med glömda seder och bruk, sådant det gått till på bygdegårdarna. Han antecknade mycket och mycket på lediga stunder.

Men humorn fanns hos honom. Bevarad är en rolig fotografi från Liareds folkhögskola, där han, utstyrd som björntämjare, vid dånet av en trumma visar sig som festlig ”dompteur”. Där spelades sällskapsspektakel på Tubbekulla, där bildades ett litet musikkapell. Klas själv trakterade cello, orgel, flöjt och guitar. Men kärast av alla instrument var dock hans harpa, och ingen talar om hans hem utan att nämna denna. Borås museum har numera förvärvat den till minne av ”Klas”. Men någon grubblare, som drömde sig bort från praktiska ting var han ingalunda. Han var uppburen kommunalman och landstingsman, och han hade sina åhörare bifall. ”Han sade aldrig något onödigtvis”, hette det; ”han var klar i hjärnan och skarp och skicklig i debatten”.

Vederkvickelse sökte han ej endast i musiken, utan även – kanhända t.o.m. ännu mer – i böckerna. Ty böcker voro för honom det dagliga brödet, och så länge han orkade hålla i en bok, varade denna hans stora kärlek. Kom det gäster, omväxlade den materiella förplägnaden med musik, sång och högläsning, då värden själv föredrog sina favoritförfattare, och det var ingen av åhörarna, som ej nästa gång visste

precis var han slutat, och var han nu skulle ta vid – ”när lampan tändes om vinterkvällarna”, berättar en av hans yngre anhängare. Ibland läste han också egna saker på prosa och vers, ty han var nu en gång för alla född till diktare. Och det var stänk och brottstycken ur hans samlingar av bygdehistorier, ordstäv m.m., ofta mustigt drastiska, sådana ”västgötahistorier” pläga vara, när de var ”bestsellers”. Det blev en diger volym sådant som utkom. Från Fristadhed hade han dessförinnan utgivit minnen i versifierad form.

Men det finns andra dikter av hans hand, mätade av lyrisk stämning och burna av klangskönhet och fulländning i formen. Bland valet av favoritläsning förekommo August Blanche, Jules Verne, Andersens sagor, ”Med Nansen till Nordpolen”, Snorre Sturlasson, Odyssén...

Längre fram, på Björksäter, blev det Strindberg, Stjerne, Fröding m. fl. och kanske allra mest Karlfelt. Man kan förstå, att Karlfelt tilltalade en man, som hade sina rötter i hembygden, bland starka, sunda dannemän.

På Björksäter

Var det ja. Ty då Klas Olofsson var 47 år – 1908 – fattade han ett beslut, som var något genomgripande för hela hans liv. Då sålde han sitt Tubbekulla och uppsökte en härlig plats vid Öresjö västra sida, byggde sig ett vackert hem och kallade det Björksäter. Det ligger på en höjd, omgivet av skog och berg, det är verkligt som att ”gå till säters”. Huset hade han ritat själv, en vacker röd byggnad i svensk stil, inomhus bekvämt och hemtrevligt. Där planterade han fruktträd och blommor, dock ingen särskilt stor trädgård som på Tubbekulla, där han bl.a. haft växthus med tropiska växter m.m. På Björksäter fann man en lång rad nästan manshöga Kejsarkronor och andra blommor, som passade in i miljön, allt blev så i stil med vartannat. Och så en liten humlegård.

Och nu hade genombrottets stund kommit. Nu kunde ”Klas” ostört få ägna sig åt sina böcker, sin musik och framförallt sin bygdeforskning, som gjort hans namn berömt ej blott i våra bygder, utan landet över.

Gästfriheten var densamma. Oupphörligt

anlände gäster, samlades som alltid förr kring det stora bordet i det vackra vardagsrummet, där ett väldigt fönster släppte in sol och ljus och öppnade den härligaste utsikt över ”sjön”. För folket i dessa bygder finns bara en ”sjö” – Öresjö.

De båda makarna fingo leva länge tillsammans, fingo fira guldbryllup, och Klas Olofsson hade fått en maka, som var den mest förstående och hängivna vän och livsledsagarinna. De älskade ungdomen och sågo gärna barn och ungdom kring sig. Men Klas Olofsson ville, att de skulle fostras i tukt och Herrans förmaning och gillade inte nymodigheterna i den riktningen.

Nog minns jag, skrattar hans systerson, numera man i staten, hur jag fick smörj av morbror, när jag inte ville hälsa på folk, som kom till gården. Unga herrn och andra unga anhängare hade tänkt sig ut till ett kalas, men blevo tvungna att stanna hemma, då det kom främmande, och missnöjet manifesterades genom att underlåta hälsningen, som dock morbror på sagda sätt ordnade.

I bokskåpet på Björksäter

stå fortfarande Klas Olofssons kära favoritförfattares arbeten. Där stå också hans egna, det kolossala materiel, som samlats av sägner, anteckningar om gammaldags seder och bruk, invånare i bygden, gamla gårdar, allt vad som kan intressera forskaren – och sakkunskapen på annat håll. Allmogearkiven ha riktats med Olofssons oförtrutna anteckningar, vetenskapen kastar sitt skarpa, nyktra ljus däröver, dissekerar, analyserar – gör pengar därav. Det är f.n. modernt med sådant, och arkiven sända ut massor av antecknare att ”bottenskrapa” vad som ännu gömmer sig av minnen och traditioner. Jag tror knappast, att dessa vetenskapens ambassadörer kunna gå till verket med samma entusiasm som den, vilken i likhet med ”Klas” gått till verket som den fria forskningens man, utan alla frågeformulär, endast driven av kärleken till ”det gamla”. Bättre kan ej klargöras, i vilka banor hans tankar rörde sig än hans dikt ”Vår hembygds sägen”:

Klokt gör den, som sägnen vårdar, sådan, som hon enkelt gled

uti våra gamla gårdar genom tid och släkter ned, Som, när tungor drilla, utan reda och reson, icke låter sig förvilla utav denna lömska ton. - - -

Litet tungsam till sitt sinne, litet självisk är hon nog, har ju vuxit upp härinne i sin djupa, vilda skog. Hon har stått vid svedjans lågor, och kring "Busa-Jannes" skatt har hon gått med sina frågor mången outgrundlig natt.

Hon vill sitta ned och sjunga – och förtälja – länk i länk om Svensbo och gamla Ljunga, "Kållbärs Sven" och gamla "Tränk", och om varganätets reva och om Hovalidens stup och om Flintefallets skreva och om Jungfruhålans djup.

Hon var med på "Gamla heden" båd i glädje och i gråt, Knallen följde hon på leden genom stigarnas försåt.

Hon satt snällt vid brännvinspannan mången tung och kulen kväll hon gav fart åt "klara-kannan", då det klang i valv och håll - - -

Hon vill bo bland sina vänner, där hon föddes, vill hon bo ibland dem hon känt och känner omkring röse, tomt och bro. Vid fiolen och klar'netten se – då strålar hennes hy. Men driv dragspels-drulietten "ut ur hennes kära by".

Det där lustiga "drulietten" ger uttryck för Olofssons kräsna musikaliska smak. Fejla, orgel, - harpa, - det var hans musik.

"Prisa ingen lycklig före hans död"

heter det, Men man kan också, nu då Klas Olofsson är borta, prisa honom som en lycklig man med ett rikt och djupt andligt liv. Som ung den verksamme dannemannen, vid mognare ålder diktaren, antecknaren, drömmaren, lycklig i sin egen värld. Han levde sitt liv hos sin kära skog, sin kära sjö, sina träd, blommor, fåglar, han ägde vänner och fränder, som älskade honom och hans gärning. Det tändes mycket av rökelse för honom, men han förblev alltid densamme, lika i alla skiften. Vid hans bår yttrades många vackra ord, och bland dem något om att han alltid försmått att slå på stora trumman för sig själv. Nå, det fanns andra, som gjorde det.

Så hade han hunnit till målet för alla. Han hade haft en avtynandets och lidandets tid, och något som särskilt grämde honom, var att han ej längre kunde spela på sin kära harpa.

Låt mig bara få ta om henne, bad han rörande. Medan han ännu kunde företa strövtåg i bygden, mötte han en medlem av en av de förra prostfamiljerna i Fristad, själv intresserad av "gammalt och fornt".

Klas Olofsson är klen nu, berättade den mötande, men ej sämre än han lade en kvist på ett gammalt "varp" vid vägen.

Ingen har som "Klas" vårdat sig om traditionerna i den minnesfyllda Fristads-bygden och kring "sjön" – minnenas sjö, Öresjö.

Han slocknade som ett ljus, urverket var slitet.

Björksäter

är sig alltjämt likt som på husbondens tid. Alltjämt samlas där vänner och fränder, alltjämt finna de ett varm mottagande. Ty husfaderns maka lever och vakar över, att allt må bibehållas vid det som varit. Det vilar en underbar helgdagsro och helgdagsvärme över det vackra hemmet. Genom det stora fönstret mot sjön silar solen in i slösande prakt, blänker i den ståtliga empirespegeln, den lyser över hela "sätern" med skogen och det vackra berget. Sista vintern Klas levde, stod skogen i praktfull snöskrud vid julen, och från sitt fönster gladde han sig åt, då den låg i glansen av fullmånens sken. Två månader senare vad han borta för alltid.

Den stora spegeln fick Klas och hans unga brud i bröllopsgåva. Dottern på Tubbekulla fick i stället stort bröllop. Sådant är ju fullt av festivitas medan det varar, men empirespegeln har varat längre och dess festivitas har ej bleknat.

En storman i sitt rike, en andens aristokrat. En av de få lyckliga. Att äga en stor kärlek till ett verk, till en bygd och få bevisa sin kärlek i skrift och tal, detta är lycka. Hans diktning är buren av känslan själv. Från sitt fönster har han bl.a. diktat om "Solnedgången":

Och nu ligger sjön som en glimmande saga och hägrar och täljer i aftonens brand och utifrån alarna skuggorna draga i mäktiga svall ifrån strand och till strand,

och kvällsolen glöder, och strålarna rinna som smältande guld mellan klippor och stup och dalarna drömma och rutorna brinna i sägenrik bygd och i speglade djup.

Det var en källa till någon bedrövelse, att han ej hade hunnit samla alla folkvisemelodierna till sina visor. Man kan ej få allt. Men mycket vart givet honom och genom honom dem han älskade och som älskade honom.

Spil, Spilleman, spil paa Straenge,
Livet er saa smukt,
ej det varer laenge,
snart er Lampen slukt.

ARTIKELN HÄMTAD UR BORÅS JULEN 1943

Ada Damm 1869-1961 skrev artiklar och skrifter om Borås och bygden i gången tid framförallt från 1800-talet och början av 1900-talet. Hon hade samma intresse som Klas Olofsson, att bevara gamla seder och sätt att leva. Hon hade en stående krönika i Borås Tidning under lång tid. Hon medverkade i Västergötlands Majblad 1920 och redaktören presenterar sin medarbetare med detta foto och denna vers.

Fru Ada Damm. (A. D.)

Allt vad i staden kan letas fram
av gamla minnen, det vet fru Damm.
Hon därom skriver spirituellt,
men även rör sig på andra fält.
Ty allt, vad mänskligt är, hon omfattar
med sitt intresse och det uppskattar,
Att skriva därom så varmt och gott,
den gåvan kommit på hennes lott.

INFÖR FIRANDET AV CARL VON LINNÉ

Släkten Linné var ursprungligen smålänningar. Den först kände var bonden Ingemar som bodde i Värås Hångers socken i Jönköpings län. Sonsonen Nils var prästen som upptog namnet Linnaeus, och blev komminister i Stenbrohult 1705. Han var gift med en prästdotter Christina Broderonia och blev efterträdare till svärfadern och brodern Samuel blev efterträdare till sin far som kyrkoherde.

Carl Linnaeus föddes den 23 maj 1707 och dog i Uppsala den 10 januari 1778 och det var han som blev den berömde läkaren och naturforskaren. Han föddes i Råshults prästgård, Stenbrohult, och han kom att gå i skola i Växjö 1716-1727. Hans stora intresse för botanik röjdes här. Det var två av hans lärare som stöttade och hjälpte honom på traven, rektorn

Lannerus och lektorn och läkaren J Stensson Rothman och framförallt den lärde med dr K Stobæus, som 1727 blev hans handledare och lärare i naturvetenskap och handledare i läkekonsstens utövande.

Hösten 1728 flyttar Linné till Uppsala med förhoppning att finna det senaste inom läkekonsstens historia. Han hade hoppats mycket på undervisningen vid universitetet, men de då betydande lärarna hade blivit för gamla. Professorerna Rudbeck och Roberg hade inte hängt med. De var åldrade män som inte drog unga studenter. Linné måste på egen hand söka vidareutveckla olika teorier. Hans stora intresse var botanik. Det gällde blommor och hur de förökade sig, vilka stammar de tillhörde, vilka som var närbesläktade, vilka som var giftiga, vilka som kunde ätas och vilka som kunde vara bra för den eller den sjukdomen.

Den första tiden var full av bekymmer och dålig ekonomi. Men när nöden är som störst är hjälpen närmast. I Uppsala verkade då den i botanik och flora mycket kunnige domprosten Olof Celsius, som var honom till stor hjälp och ett samarbete började. Båda var kunniga i latin.

År 1729 utger Linné en avhandling mer som en protest mot bibliotekarien G Vallins filosofiska funderande och tankeidéer om allt livs skapande. Vallins bok hette "Gamos phyton". Däri ville han vederlägga fransmannens Vaillants funderingar och teorier "De sexu platanum", med funderingar, tankar och iakttagelser av blommornas uppbyggnad och även växternas sexuella indelning och korsning av växter.

Vid samma tid fick Carl Linné i uppdrag att vikariera för en adjunkt Rosén, föreläsa om och demonstrera olika växter. Detta var något nytt och väckte studenternas stora nyfikenhet. Linné hopsamlade litteratur. Att samla ihop då tillgänglig litteratur och handskrifter tog tid, och då kom Linné på en ny idé om växternas sexuella indelning. Detta var helt nytt och väckte i den akademiska världen ett oerhört intresse.

Domprosten Celsius anhöll hos Vetenskapsakademien om ett bidrag å 400 daler silvermynt för att göra en upptäcktsresa till Norrland. Här hade inte Linné varit förut. Han fick med sig ett antal disciplar och red norrut. Den 12 mars 1732 red ett sällskap med Linné i spetsen. Resan kom att ta en tid av fem månader. De red upp till Umeå, vidare till Lycksele och Luleå, och Linné gjorde många nya rön och upptäckter. Resan hem gick över Finland via Torneå, Kemi och Åbo. Man gjorde en massa olika rön. De besökte gruvor och andra inrättningar. Allt nedskrev Linné noga. Linné blev nu ett aktat forskarnamn och den nyfikne naturälskaren Carl Linné var utom sig av lycka. I Kalix hos bergsmästare Svanberg lärde han sig grunderna för proberkonsten. Linné sammanskrev gjorda rön i en lärobok i blåsrörs- och mineralanalys "Vuleanus docima stieus"

Året efter, 1733, fick Linné på inbjudan av landshövding Reuterholm företaga en resa i

Dalarna vilken följdes av nedtecknandet av två böcker. Året efter förlovade sig Linné med läkardottern Sara Elisabet Moreus. År 1735 avreser han till utlandet för att avsluta sina läkarstudier och var där i ca 3,5 år. Han är mest i Holland, där han träffar den tidens store. Han blev i Harderwijk medicine doktor och utredde orsaken till frossan bland annat.

Det skulle föra för långt att i detalj nämna alla de olika ämnen som han studerade. Kanske var det hans brinnande nit att upptäcka saker och ting som gjorde att han sammanträffade med den tidens store. Han kom att vara i England och han besökte Paris. Han skrev flera uppmärksammade böcker. Botanik och blommor kom att bli hans stora intresse. C Clifford, direktör för Holländska Ostindiska Companiet, gjorde honom till livmedicus och föreståndare för de stora trädgårdsanläggningar som fanns på Hartlecamp nära Haarlem. Han skriver flera uppmärksammade böcker och han tränger lägre och längre in i botanikens underbara gåta. Han studerade i England och besökte det av Sloanes skapade och ett av världens främsta naturhistoriska museer. Han träffar denna världens då mest kända biolog J Dillenius, och han avreser till Paris och sammanträffar där med de världsberömda A och B de Jussieu.

Hösten 1738 söker sig Linné hemåt och slår sig ned som läkare i Stockholm, där han ganska snart får en mängd patienter. År 1739 får Linné på tillskyndan av Lantmarskalken C G Tessin på Riddarhuset hålla föreläsningar i botanik och mineralogi och startade tillsammans med fyra andra framstående svenskar Vetenskapsakademien och blev dess förste preses.

År 1741 gifter han sig med sin fästmö och den 5 maj samma år utses Carl Linné till professor i praktisk medicin vid Uppsala universitet. Efter ett år byter han tjänst med en ämbetsbroder Rosén och övertog undervisningen i botanik, metallurgi, semiotik och dienet samtidigt som han blev föreståndare för Botaniska trädgården i Uppsala. Här blev Linné föreståndare och lärare i över trettio år. På några få år omskapar han denna institution. Genom utökning, nya idéer och en sällspord idérikedom blev här en av Europas främsta och mest

intressanta naturhistoriska trädgårdar. Vid sina föreläsningar kunde Linné ha bortåt 300 lyssnande åhörare. Botaniska trädgården blev en mönsteranläggning. Utom föreläsningar hade han privata sådana. Han tog med sig besökarna på utflykter i Uppsalatrakten, påvisade blom-mors olikheter, examinerade dem och berättade om olikheter.

Med tiden kom han att få statens uppdrag att utforska olika landsdelar. Som nyutnämnd professor besökte han Öland 1741 och år 1749 Skåne. I hans släptåg hade han en hel svärm med unga forskare som med tiden blev berömda. År 1746 fick han i uppdrag att resa och besöka Västergötland, vilket han nogsamt gjorde. Det var denna resa som blev upphovet till denna artikel. Efter att ha tittat i en mängd tidskrifter måste man imponeras av denne briljante forskare. Beträffande västgötaresan red han och hans sällskap den gamla kungsvägen från Stockholm. Han kom så småningom till Tiveden, fortsatte till västgötabergen Billingen och Kinnekulle, och kom så småningom till Älvsborgs län i Floby. Han kom till Mjäldrunga medeltidskyrka, där gudstjänsten besöktes. Han lägger märke till vid kollektupptagningen att när kyrkvärden med håven får kollekt, upptager kyrkvärden penningen och överräcker denna till hustrun som sitter på andra sidan mittgången, så att även hon får ge kollekt. Han rider vidare mot Sjuhäradsbygden och besöker Ollestads kungsgård i Gäsene, där engelsmannen Blackwell är föreståndare. Han hade bland annat experimenterat med att söka odla tobak här. Han hade även andra experiment men de blev inte lyckade. Detta var när hattarna regerade i Sverige. Året efter blev denne Blackwell avsatt, anklagad för högförräderi och dömd till döden. Nåja, han kommer över Mörlanda, Molla och Borgstena. Vägen gick då som nu ungefär på samma ställe. Borgstena kyrka sedan medeltiden nämns inte. Däremot är Linné intresserad av ett par björkar som växer på andra sidan Nosse källa och det har sagts honom att vid ofärdstider flyttar de sig över till andra sidan sjön. Linné rider över Fristad till Borås som han finner vara en renlig stad och han uttalar sitt gillande över denna idoga och arbetsamma stad. Han tycker att naturen från Gäsene till Borås påminner om den i Ångermanland, ett

landskap som han besökt under sin lappländska resa. Linné var nog inte på gott humör den dagen. Det hade regnat hela dagen och man förstår att detta kan inte vara så roligt.

Dagen efter rider han vidare mot Alingsås för att bland annat bese Jonas Alströmers textil-företag som är intressanta. Så långt om detta. Det har skrivits spaltkilometer om Linné och alla hans banbrytande insatser och han framstår som en av Sveriges främste forskare. Linné hade flera svenskar som lärjungar, bl a Sparrman, Kalm och Thunberg som blev betydande vetenskapsmän. År 1753 blev Linné Riddare av Nordstjärneorden och adlades 1757 till Carl von Linné. År 1758 inköpte han egendomarna Hammarby och Säfja. På Hammarby kom han sedan att bosätta sig sommartid. Detta ligger mellan Stockholm och Uppsala. En hotande eldsvåda i Uppsala gjorde att han flyttade sina samlingar till Hammarby, där han höll föreläsningar. Carl von Linné var nu ett aktat namn inom vetenskapens värld.

År 1774 kom Carl von Linné att drabbas av ett slaganfall och två år senare av ett nytt och svårare. Han mister talförmågan och minns inget. Den store vetenskapsmannen för en tynande tillvaro och han avlider den 10 januari 1778. Carl von Linné är begravnen i Uppsala domkyrka.

Därmed lämnade en av Sveriges största vetenskapsmän och naturhistoriker denna värld. Under kommande året kommer inte mindre än åttio olika författare att utge böcker om denne store svenske vetenskapsman. Det kommer att anordnas en mängd fester i samband med jubileet i Uppsala - en festvecka i maj i samband med Carl von Linnés födelsedag. Där närvarar bl a den japanske kejsaren och här i Borås kommer den traditionella Linnémarschen, terränglöpningen över Rya åsar-Hedared-Alingsås, att ske den 6 maj.

Stig Flyckt

Sjuhäradsbygdens Jul

Ur 1941 års utgåva

Ålakällan — en offerkälla i Fristad

ID en mosskant i rågången mellan gårdarna Kvarbos i Fristad och Fagerås i Borgstena skogsmarker ligger Ålakällan. I närheten gränsa Fristad, Borgstena och Vänga socknar till varandra.

Fordom ringlade säkerligen väl upptrampade stigar från olika håll mot källan, där man sökte bot mot sjukdomar och drack sig till styrka. Nu är väl tron på källans undergörande kraft borta och därmed i stort sett också stigarna. Än finner dock en och annan vandrare, som är orienterad i trakten — ty det behöver man vara för att finna henne — vägen till källan, som numera halvt igenvuxen, mörk och hemlighetsfull glittrar i mosskanten. Intill densamma står uppsatt en liten bänk, tydligt ditsatt av någon som funnit behag i platsen och där velat slå sig ned till vila under de susande furorna. Även till denna avlägsna vrå har hakkors-emblemet funnit väg, ditskuret i bänken av någon klåfingrig yngling. På några stängselstolpar vid källan hängde vid mitt senaste besök å platsen tre dricksglas, och i ett snöre i ett träd i närheten dänglade ett flertal brännvins- och pilsnerflaskor. Tydligt söker man alltså styrka sig vid källan, även om man numera synes föredra att ha "hälsovatt-net" med sig.

Mycken mystik omgav fordom källorna. Dessa kommo underjordiskt, ingen visste varifrån, sade de gamle, enligt Klas Olofssons folkminnesuppteckningar. De kunna, sades det, skjuta upp ur flinthårda berget. Det kan ryka ur dem som ur en spis mitt under smällkalla vintern och det kan koka och bubbla som ur en vällinggryta.

En del källor voro goda, andra onda. Våra offerkällor ha, sades det, hjälpt många stackars människor ur betryck och sjuklighet. Men ur sådana källor som Kalakälla i Bredared och Sibirgskälla i Torpa har folk druckit och mist sitt förstånd.

I offerkällorna offrades, heter det vidare, varjehanda, såsom mynt, knappar, glaspärlor, knappnålar, spännen, spikar, hårnålar m. m. Sedan tvådde man sig med källans vatten eller drack av detsamma. Stundom hämtades vatten därur att brukas i hemmet, men för att det ej skulle mista sin kraft måste det förvaras under öppen himmel. Tog man någonting ur en offerkälla, löpte man risk att drabbas av den åkomma, för vars hävande föremålet i fråga offrats. En man ville ta upp en peng ur Barnakälla i Tämta. Men då han sträckte ut handen, sjönk pengan och försvann. Mannens arm blev därefter hängande maktlös en lång tid.

För ett antal år sedan lät en gammal Fristadsbo undersöka Ålakällan. Man hittade därvid en massa gamla mynt och andra föremål, utvisande att det sedan långliga tider offrats i källan. Mannen förvarade sedan mynten i sitt hem, ty han var en samlare av dylikt. Och källan hämnades tydligt inte, ty mannen levde frisk ända till sin död.

Offerkällor funnos på olika platser i vår bygd, ex. i Hållstad, Tå källa i Sandhult, Prästakälla i Molla, Kroppakälla i Gingri m. fl., men det torde kunna antagas, att Ålakällan varit en av de mest anlitade. Hennes belägenhet vid tre sockengränser har säkert gjort henne eftersökt, och källans rykte om att kunna bota sjukdomar var också gott.

Kroppakällan i Gingri är numera igenvuxen. Den låg i en djup ravin på gården Huluds ägor. Enligt en sägen har en gång en för brott oskyldigt misstänkt människa kastat sig utför berget på denna plats och ljutit döden. Där hans kropp omsider hittades, sprang en källa upp och vart offerkälla.

Det rädde sorg och bekymmer i I-gården. Husmodern, den raska mor Mina, hade legat mest hela vintern och inte såg det ut att bli bättre med henne. Man hade sökt alla möjliga medel. Aderlåtarn hade vid flera tillfällen kommit och öppnat åder, och husfadern hade vänt sig till Fin i Tvärred och andra kloka gubbar, som hade rykte om sig att kunna hjälpa folk och få, men icke heller detta hade hjälpt. Ingen kunde bli klok på vad Mina led av, och inte förstod hon det själv heller. Annars var hon själv inte så bortkommen då det gällde sjukdomar. Många hade brukat söka henne för att få bot mot gulsot och andra sjukdomar och även gått hulpna från gården. Men här förslog icke hennes konst.

I en mosskant ligger Ålakällan, där man fordom sökte hjälp mot sjukdomar.

Livet på gården undgick icke att taga intryck av husmoderns sjuklighet. Pigorna voro visserligen duktiga, men man vet hur det är då själva styret saknas. Och husfadern gick omkring som en skugga av sig själv och trivdes varken ute eller inne. Gårdens skötsel överlät han till största delen åt söner, ty själv kom han sig icke mycket för. Husmodern hade varit handlingskraftig och stark, och när hennes grepp om tömmarna nu slappnat var gården som en förspänd häst som lämnas åt sig själv. Den går litet hur som helst och ingenting blir uträttat.

Nu led det framåt vår. Solen steg allt högre på himlen, och snön hade smält undan riktigt bra i skogarna. Fälten lågo alldeles snöfria, och flyttfåglarna hade börjat komma. Arbetets årstid framför andra stod för dörren. Men sjukdomen ville inte släppa sitt grepp om mor Mina.

En dag kom en knalle till gården. Det var icke första gången, ty knallarna brukade komma lika regelbundet som flyttfåglarna. Väl sedda voro de i allmänhet i gårdarna. De förde med sig liksom en fläkt av stora världen, voro företagsamma och friskspråkiga och hade allsköns tyger och krams, som intresserade kvinnfolken. Knallarna voro vandrande nyhetskällor. De snappade upp en nyhet här och en där och blevo på så vis en förbindelselänk med yttervärlden.

Knallen stannade i I-gården över natten. Det blev tal om husmoderns mystiska sjukdom.

— Kan icke du, Petter, som är en erfaren karl och har sett dig mycket om, hitta på något, som gör hustru min frisk igen, sporde husfadern, när mannen efter kvällsvarden sutto samtalande på ballbosoffan i köket.

Knallen satt tyst en lång stund och funderade.

— Har I inte försökt med vatten från Ålakälla, frågade han sedan.

— Nej, vi ha provat vattnet i en offerkälla här i trakten, men Ålakälla ha vi inte tänkt på. Då ä för resten så långt dit. Och nu är mor så dålig så nu orkar ho nog inte åka dit.

— I kan ju försöka ta vatten från källa då. Skicka dit en dräng med en flaska och en silverpeng till offer, så blir ho nog bättre. Sist ja va' neråt de där trakterna, så hörde ja' talas om en person, som legat så gott som lam hela vintern. Men så fick dom honom till Ålakälla, och nu springer'n som en hjort. A en annan hörde ja talas om som gick omkring med ett förskräckligt utslag över hela kroppen. Han badade några gånger i Ålakälla, och sen vart han av med eländet. "Det brände som eld, när jag steg i vattnet, och då' va knappt ja' förmådde hårdas ut, men se'n ramla dä' som stö från kroppen och det onda försvann", sa' mannen. Så nog är vattnet i Ålakälla bra. Men skicka mä' en stor peng, så ä' då liksom litet säkrare.

Nästa dag for knallen sin färde och I-gårdsbonden sände genast sin dräng till Ålakälla i Fristad efter hälsovatten. Mor Mina drack med begärlighet av det kristallklara vattnet. Och underligt var det. När hon druckit ur allt vatt-

Telefon 033-26 05 99

070-57 40 142

Öppet: Tisd-onsd-torsd 15-18

Fred 14-16

OMBUD FÖR SERENA KEMTVÄTT

070-583 42 83

Spansöns Elektriska

- Reparationer
- Nyinstallationer

Tel. 2602 17

Mobiltn Lennart 0703 - 2602 17

Mobiltn Peter O 0703 - 2602 16

Mobiltn Peter B 0703 - 2602 38

FRISTADKONSULT AB

RIKSTÄCKANDE

PROGRAMVARULEVERANTÖR
FÖR TEKNISK FÖRVALTNING.

HEDEVÄGEN 25, FRISTAD

net, som drängen haft med sig hem, var hon så pass, att hon orkade kliva ur sängen och stå på sina ben.

Då det blev sommar med ljumma vindar och solståndsdagar, beslöt man fara till Alakälla med mor Mina för att fullborda kuren. Husfadern var en smula betänksam, men den sjuka yrkade med stor iver på att få resa till källan, och då var det inget annat att göra. Visserligen tog det ett par dar att fara fram och åter, men hjälpte det bara med det så...

Hunna till trakten av Gärdstorp i Borgstena började I-gårdsfolket fråga sig för om källans belägenhet. Och alla visste var den låg. Från Biskopstorp ledde en väl trampad stig in i skogen. Den ringlade sig fram över ljungbackar och genom susande grandungar till källan och var upp-trampad av alla dem, som norr- och österifrån kommit för att offra i källan och söka hjälp.

Ett stycke in i skogen var stigen så bred, att man kunde köra den med häst och kärra, men den sista biten måste man gå. Ledd av sin man och en av sönerna stappade mor Mina fram mot källan. Då hon kom fram var hon alldeles utmattad och måste ta igen sig en stund, innan hon steg ned i källan. Där funnos för övrigt redan ett par personer, som offrade och hämtade vatten till sjuka anhöriga.

Slutligen såg sig dock Mina i stånd till det avgörande steget. Hon klädde av sig, och lät sig doppas tre gånger i källan, sedan hon först låtit en stor silverslant singla mot källans dyiga botten. Det var ruskigt kallt i källan, trots att det var mitt i sommaren, och Mina frös så hon skakade efter proceduren. Maken skakade betänksamt på huvudet och tänkte för sig själv: Det här går aldrig väl.

Men underligt var det. En stund efter det mor Mina fått kläderna på sig och sedan hon druckit några klunkar av källans vatten, spred sig en varm, röd färg över hennes av sjukdomen blekta anlete. Hon kände blodet strömma starkt och fort genom ådrorna, och benen, som varit så kraftlösa, kändes åter spänstiga. Utan svårighet gick hon själv till den plats, där åkdonet väntade, och så anträdde hemfärden.

Hemkommen gick mor Mina genast till sängs och sov djupt ett dygn i sträck. Därpå steg hon upp och började arbeta alldeles som förr. Hon levde sedan länge och hade aldrig mera någon kännning av den mystiska sjukdomen.

Och Alakällans rykte spred sig allt vidare, och långväga från kom folk för att söka bot i hennes kristallklara vatten.

G. Thulin.

ÄR BASTA BÄST?

Bastas historia

Basta känner Du säkert igen i uttrycket "Därmed basta"! Basta är också namnet på ett socialt företag, som arbetar med missbrukares rehabilitering. Att ett latinskt ord är namn och logotyp beror på att denna rehabiliteringsfilosofi kommer från San Patriano, en liten by, som ligger ovanför Rimini i Italien.

Hit kom 1989 Alec Carlberg, politiker från Stockholm, på studiebesök. Carlberg hade arbetat i RFHL, Riksförbundet för hjälp åt läkemedelsmissbrukare, och kände sig tveksam till de gängse behandlingsformerna, som i stort sett betydde att en ansvarig tog hand om två klienter. Vid besöket fann Carlberg en by på drygt 700 personer som skötte sig själva i ett kollektiv. Eftersom det såg ut att fungera tog Carlberg med sig idén hem och började ett flerårigt lobbyarbete för att kunna starta ett arbetskooperativ i Sverige. 1994 var det dags för Basta Nykvarn, som ansågs vara ett vådligt experiment. 2002 invigdes Basta Väst och under planering finns i dag Basta Syd.

Tubbekulla

Tubbekulla skogsgård står det på skylten, som visar vägen upp till den gula, vackra och nyrenoverade gården, som en gång byggdes av folklivsforskaren och författaren Klas Olofsson vid 1900-talets början. I dag ägs den av Basta Väst och utgör ett företag, som omsätter 5 miljoner om året. Här bor i dag 22 missbrukare, som kommit olika långt på den svåra vägen från missbruk till ett gott liv.

Tubbekulla.

Vårt besök

Vi besöker Basta Väst en gråtrist, regnig dag i

januari och tas emot av Tomas Fröberg, som lämnat kontoret i Borås för att träffa oss. Tomas berättar att han för egen del fick kontakt med Basta Nykvarn 2000, då Basta hade 55-60 personer under sina vingar. Han har erfarenheter av eget företagande och har sett baksidan av missbruket. När han beskriver det arbete han fick lägga ner för att skapa kontakter med alla som har erfarenheter av människor som lever i utanförskap, från socialen till frivilliga insatser, förstår man att en inneboende övertygelse behövs för att man ska överge sitt tidigare arbete, orka med förberedelserna och våga satsa.

Tomas Fröbergs begynnelseprojekt, FUNK, i Göteborg var i praktiken en början till Basta Väst. Alltnog på juldagen 2002 flyttade Basta Väst in på Tubbekulla med fyra missbrukare. Den som vill delta i arbetet måste vara absolut drogfri. Man har en provotid på tre månader. Basta har en policy att inte från början sortera bort någon i behov av hjälp, men ibland finner man att det som kan erbjudas inte matchar behovet och då kan man avbryta vistelsen. Basta Väst har lika hög del "drop outs" som andra behandlingshem. Också hos den som avbrutit vistelsen på Basta kan ha såtts ett frö, som bär frukt senare.

Efter en stunds samtal kommer två killar, Joakim och Andréas in till oss. De sitter länge tysta men Joakim berättar, när vi kommer in på skolutbildning att han har erfarenhet av den speciella sorts gymnasieutbildning, som innebär 20 veckors teori och lika många veckors praktik. Joakim utbildade sig i Göteborg till plattsättare, därför att det då var hans mål. Efter en tid utanför Basta är han nu tillbaka och arbetar som organisationsbyggare på kontoret i Borås. Joakim finner arbetet jättespännande och utmanande och kanske ser vi här en kille som så småningom är villig att utvidga Basta Väst. Senare erfar vi att också Andréas ryckt in på kontoret, "eftersom man är en kvinna kort där".

Socialt företag eller kooperativ

Basta är opolitiskt. På ena kanten hurrar man kanske för kooperativets idé, som solidaritetshandling, medan man på motsatta kanten attraheras av företagarién. Basta Väst är alltså

ett företag, som ska leverera en högklassig produkt, enligt Tomas Fröberg "något helt annat än att spika fågelholkar, som ingen vill ha". Företagandet är, som Alec Carlberg betonar, ett handfast redskap mot den abstrakta visionen ett gott liv. Vinst- och effektivitetskrav är orimliga, men arbetet ger ett egenvärde. Mitt arbete är värdefullt för mig och kollektivet, som litar på min insats.

Arbetets roll

En av grundstenarna på Basta är arbetets roll som terapeutiskt redskap, som förmågan att kommunicera. Har Du förlorat den genom missbruk, har Du svårt att hantera konflikter eller ovanliga och svåra situationer, där andra människor är inblandade. Vanliga reaktioner är "att fly fältet", "slå på käften", "idiotförklara andra" eller "gå in i sig själv". I arbetet måste konflikterna lösas. Det ger god träning att hantera livet också utanför arbetsplatsen.

Solidaritet i praktiken

"Solidaritet kräver handling för att inte enbart bli något som alla kan instämma i", anser Alec Carlberg. Man kan inte begära att den som försöker bli kvitt sitt missbruk ska engagera sig för jordens fattiga. Man måste finna ett närliggande sätt att närma sig ämnet. På Basta blir man tilldelad en fadder. Dennes uppgift är att få nykomlingen att finna sig till rätta i en ny miljö, i en skrämmande situation. Faddern använder delar av sin fritid för att underlätta den andres liv. För den som haft en fadder krävs det senare starka skäl för att neka att ta på sig ett fadderskap, när man blir påmind om den hjälp man själv fick.

Frizon

På Basta ägs och sköts verksamheten av dem som arbetar i kollektivet. Verksamheten har kontroll över det som händer på kollektivet. Det blir en frizon. För människor som länge varit beroende av socialtjänst och hälso- och sjukvård kan det vara befriande att arbeta för sin drogfrihet på ett företag, där det offentligas makt och kontroll inte når in i alla skrymslen och vrår.

Tidspress och EU

Vi förstår att för Tomas är det en konflikt vad man lägger tiden på. EU-projekt i all ära, men

de kräver massor av tid, som kanske går ut över verksamheten, även om det kan vara en god skylt utåt.

EU-kommissionen lyfte 2005 fram EEF-projektet, Egenmakt för framtiden, ett treårigt projekt, där Basta Nykvarn samarbetade med Lunds universitet, Folksam och den lilla ideella föreningen FUNK som ett mycket framgångsrikt projekt. Det finansierades till 50 % av Europeiska socialfonden. Under detta arbete utvecklades Basta Väst. Nu pågår ett projekt, som kallas Vägar till arbetsmarknaden. Det bygger på fyra huvudspår: Vidareutveckling av yrkes- och entreprenörsutbildningen, YES, som ger gymnasiebetyg och är CSN-berättigad.

En 5-poängskurs i social mobilisering i samarbete med socialhögskolan i Lund. Deltagare är sista årets socionomstudenter och uppdragsstudenter, de senare med erfarenhet av sociala insatser.

Internationellt samarbete med liknande utbildningar i bl a Frankrike, Spanien, Italien och Ungern

Forskning och dokumentation i samarbete med Lunds universitet.

Basta Väst söker nu att stabilisera sin verksamhet och ligger för närvarande lågt när det gäller EU-projekt.

Vad skiljer Basta från mera traditionella rehabiliteringshem?

Målet "ett gott liv" gäller säkert för båda, medan man väljer olika vägar dit. Den traditionella rehabiliteringen bjuder oftast på enklare sysselsättning, terapi och social träning. Det är gott och väl, enligt Alec Carlberg, men räcker inte. Blir man däremot deltagare i en arbetsgemenskap, där kvalitet är honnörsordet, får man respekt från samhället och lär sig respektera sig själv.

Tomas Fröberg talar om att man inom Basta inte har märkt av den nedgång i verksamheten, som andra behandlingshem varit utsatta för. Den är säkert delvis beroende av kommunernas minskade ekonomiska möjligheter, men kanske också av tvivel på verksamhetens möjlighet att lyckas. Här ligger Basta bra till med sin speciella rehabiliteringsfilosofi. Dessutom

tar man ut en lägre avgift för vistelsen, vilket också hjälper till.

Vad arbetar man med

För dem som vistas på Basta Väst finns olika sorters arbete. Vi har redan hört om uppgifterna på kontoret i Borås. Visst underhåll görs på Tubbekulla, liksom i skogen, som enligt Tomas Fröberg ska bli vacker som en park. Köksarbetet kräver sin personal liksom det entreprenörsarbete man utför för mindre byggföretag. Det finns egentligen inga gränser för vilken verksamhet som kan förekomma.

Motionshall.

Rundvandring

Joakim och Andreas tar oss med på en liten rundvandring. Vi kikar in på gymmet, som ser nytt och fräscht ut. Joakim berättar att man, när man väl nått insikt om hur illa man behandlat sin egen kropp under missbruket, är väldigt mån om att försöka träna och reparera skadan. Här kan man också få utlopp för sin överskottsenergi. Ett stort verktygslager behövs för dem som ger sig ut på byggnadsjobb t ex. Den gamla ”drängstugan” håller på att renoveras för att bli två familjebostäder.

Gamla drängstugan.

Just nu står arbetet stilla, eftersom man inte har någon som är kvalificerad att stå för jobbet.

Avsked

Det regnar precis lika häftigt när vi sätter oss i bilen igen som när vi kom. Ändå känner vi oss glada och förhoppningsfulla. Vi tror på Bastas framtid och önskar allt gott! Det vore glädjande om fristadsborna kunde få bekanta sig med verksamheten, även om vi inte kan svära på att Basta Väst är bäst.

Ann-Britt Boman
Wiviann Bergsten

Det finns inget heligt
fjärran från det vardagliga
och inget vardagligt
som inte bär stråk av helighet.

Lars Björklund

Svenska kyrkan i Fristad-Gingri pastorat

frinab
FRISTADS INDUSTRI AB

Light City • 513 33 Fristad
Tel. 033-21 05 55 • www.frinab.se

City
ICA

Öppet alla dagar

7-22

Julafton 7-14

FRISTAKLIPPET

- Drop in -

Må-On 8.30-17.30

Lunch 12.00-14.00

Välkomna!

Fristad Torg, Tel. 26 03 17

Light/In Art

F R I S T A D

DÄCK-HANDLA
hos
**DÄCK-
SPECIALISTEN**
på orten

**ROLANDS
DÄCKSERVICE AB**

FRISTAD
Tel. 26 14 89

**Vi bygger på
samverkan**

 FRISTAD BYGG
www.fristadbygg.se

Tel. 033-23 75 30, Fax 033-23 75 40
E-post: abfb@fristadbygg.se

ÖPPET: Månd.-fred. 7-18
Lörd. 9-13

 FRISTAD BYGGVAROR

Askvägen, Fristad,
Tel. 033-444 888, Fax 033-444 889
www.fristadbyggvaror.se

**ALLA SLAG AV
BILREPARATIONER.
DÄCKFÖRSÄLJNING**

AB Fristad Bilverkstad
Tel. 033-26 00 37, 26 93 37

SOCKENSAMFÄLLIGHETEN I FRISTAD

Fristad ligger i Vedens härad, och häradsnamnet betyder "skogens härad". Det har funnits vidsträckt skogstrakter här, och de var från början allmänningssockor. Enligt Västgötalagen fanns i häradet fyra allmänningssockor: Öreskog, Artuskog, Byrsahult och Sandhult.

Öreskog omramade Öresjö och kom senare att kallas Norra och Södra Öreskog. Namnet på Artuskogen hör ihop med sjön Ärtingen och Arta-byn. År 1693 blev Vedens härads allmännings kronoegendom, men i slutet av 1700-talet återgick äganderätten till socknen och bönderna. Åren 1799-1807 undergick Fristads sockens samfälliga skogs- och utmarker storskifte, Längjums- och Håstorps-bönderna fick skiften på Södra Öreskog och bönderna från Komlösa och Arta på Norra Öreskog. Vid detta skifte undantogs en del ägor för delägares allmänna behov eller lämnades oskiftade. Även fisket lämnades oskiftat liksom lertag och sandtag. I dessa oskiftade ägor ingick delar av Fristad Hed, den södra delen kallad Ljungheden.

Vid storskiftet inrättades Klockarebolet, klockarebostället, och till detta hörde ett skogsskifte, som senare klövs av järnvägen och sträckte sig från Ljungheden och norrut. År 1895 beslöts att från denna sockenjord arrendera ut tomter för bostadsbebyggelse, och där byggdes senare t ex fastigheterna Åland och Skogsborg.

En lag om förvaltning av bysamfälligheter kom 1921. Vid kommunalstämma på hösten 1947 bestämdes, att sammanträde med delägarna i Fristad sockenallmanning skulle hållas i Centralskolan i Fristad. Ett reglemente för förvaltningen av samfälligheter inom Fristad föreskrev, att samfälligheten skulle förvaltas av tre sysslomän som jämte suppleanter valdes på sammanträde med delägarna för en tid av fyra år, dock första gången en syssloman för två år. Sysslomännen utsåg inom sig själva en föreståndare. De skulle föra förteckning över delägarna, föra räkenskaper och avge förvaltningsberättelse för det gångna året. Deras huvuduppgift var att förbereda ärenden som skulle beslutas på sammanträdena, och föreståndaren

skulle verkställa besluten. Vidare valdes en ordförande för sammanträdena och revisor. Delägarna var ägare till i mantal satt jord inom Fristad socken. En förteckning över delägarna hade uppgjorts av häradsskrivaren i Borås fögderi.

Ur protokollsboken

Under åren 1959-1975 var Åke Rydfalk, Påtorp, ordförande för mötena i samfälligheten. Vi besöker honom och hans fru Gunnel i det gamla vackra hemmet på Påtorp. En dendrokronologisk undersökning av en ekplanka visar, att trädet fälldes på 1720-talet, så huset bör ha anor från den här tiden. Vi får ta del av Åke Rydfalks minnen och läser tillsammans i den handskrivna protokollsboken.

På det första sammanträdet den 5 juli 1948 valdes till sysslomän Sven Andersson, Skinnaregården, Hadar Axelsson, Råstorp och Johan Johansson, Gunnagården. Sven Andersson blev sedan föreståndare. Ordförande för sammanträdena var i början Emil Larsson, Tubbekulla.

På många sammanträden upptas frågan om försäljning av tomter, och hösten 1950 är priset 2:50 eller 2:75 per kvadratmeter. Disponibla medel i allmänningskassan delades ut och uppgick 1950 till 48 kronor per helt mantal. Några år senare var denna summa tiodubblad. Vidare bestämdes, att föreståndaren skulle få 100 kronor om året i ersättning och varje syssloman 25 kronor per år liksom ordföranden för sammanträdena. Föreståndarens ersättning höjdes senare till 200 kronor. År 1951 blev Valter Fridén, Svenstorp, ordförande, och han var engagerad i samfälligheten bl a som föreståndare tills samfälligheten upplöstes. År 1952 var utdelningen hela 480 kronor per mantal. Åkerjorden vid ålderdomshemmet arrenderades ut, och en tomt mellan lägenheterna Marieberg och Alphyddan såldes till Fristads Evangelisk-Lutherska Missions- och Ungdomsförening för 3 kronor per kvadratmeter.

På vårsammanträdet 1954 infinner sig ett 15-tal delägare, vilket är många fler än de 3-4 personer som förut deltagit. En tomt på Klockarebolet belägen på gamla plantskolan säljes till fabrikör Åke Johansson. Vidare vill man utreda

äganderätten till Komlösa bysamfälligheter. År 1957 förnyas arrendekontraktet för kopparslagare Amandus Pettersson. Redan år 1958 väcks förslag om att samfälligheten skulle undersöka möjligheten att överlåta all sin mark till kommunen, och den frågan är sedan aktuell fram till 1970-talet.

På höstsammanträdet 1958 kom en fråga upp angående försäljning av mark vid gamla idrottsplatsen. Detta gav anledning till ett extra sammanträde strax därefter angående justering av protokollet. Det framfördes erinringar mot protokollets formuleringar och votering begärdes. Med 25 röster mot 2 godkändes protokollet.

Många voteringar

Till ny ordförande för åren 1959-1962 valdes Åke Rydfalk, Påtorp. Under denna tid förekommer många voteringar om tex val av syssloman eller pris vid försäljningar av mark och voteringarna var många liksom reservationerna. Det är noga antecknat hur stor del av mantalen deltagarna representerar. Enligt reglementet och bysamfällighetslagen begränsades röstetalet så att inte för någon av dem skulle beräknas mer än 1/20 av de röstandes sammanlagda röstetal. Det var viktigt, att ordföranden hade med sig räkneapparaten till sammanträdena för att räkna ut röstetalet! Åke Rydfalk betonar dock att det alltid rådde god stämning på samfällighetens möten och i hela verksamheten.

I protokollen ser man att försäljningen av tomt fortsätter. Lertag vid Nabben och Sandvad utarrenderas. Försäljningar fick dock inte vara till menligt förfång för delägarna, och någon gång rådde delade meningar om detta.

År 1964 hade tomtpriset stigit till 6 kronor per kvadratmeter vid en försäljning av mark till kommunen. Följande år ville Fristads kommunaldelsnämnd förvärva all samfällighetens mark, och tre värderingsmän tillsattes. Dessa kom så småningom till helt olika resultat. Samfällighetens representant Gösta Larsson, Stommen, kom fram till 347.000 kronor, medan kommunens representant hade nämnt 80.000 kronor.

År 1967 gällde ett ärende en ansökan från Lundbergs fabriker AB, nuvarande Uponor, att

få uttaga kylvatten från sjön Ärtingen. År 1969 ställde sig de närvarande positiva till att skänka mark från Klockarebolet, där ryggåsstugorna är belägna för att dessa skulle bevaras.

Avveckling av sockensamfälligheten

Hösten 1971 och våren 1972 hölls så de möten, där det beslöts att samfälligheten skulle sälja sin mark till kommunen för högst 80.000 kronor. Köpet omfattade dock inte fiskerätter i Öresjö och Ärtingen. Två deltagare reserverade sig mot beslutet. I kallelsen till delägarna motiveras förslaget till försäljning sålunda:

”Intresset för samfällighetens sammanträden har under många år varit så dåligt, att endast en eller två delägare infunnit sig utöver sysslomännen. Marken lämnar ingen förräntning, arrendeinkomsterna täcker knappast administrationskostnaderna. Förvaltningen som regleras av lagen om bysamfälligheter är så uråldrig enligt nutida rättsbegrepp, att en yngre generation måste få svårt att engagera sig i fortsättningen. Det torde även vara unikt att en samfällighet är splittrad ned till Ett tolvhundra delantal.”

Utdelningen till delägarna var 1972 1.440 kronor för ett helt mantal. Valter Fridén fick en gratifikation på 500 kronor för att han på ett förtjänstfullt sätt skött samfällighetens verksamhet under 22 år. Redan tidigare hade magasinsfonden avvecklats. Den var en rest från den tiden då Fristad liksom många andra socknar hade ett sockenmagasin för utdelning av spannmål till fattiga under missväxtår. Magasinsfonden var avsedd för inköp av spannmål. Det framgår inte var sockenmagasinet var beläget. Ljungheden och området i norra Fristad mot Långjum har nämnts som tänkbara platser. Kanske har det funnits flera magasin. Protokollet från sista sammanträdet är daterat den 27 november 1975. Sedan alla utbetalningar gjorts, återstod i kassan ca 3.000 kronor. Detta belopp skulle användas till att låta uppsätta minnestavlor på platser för alla gamla torp som upptagits i Gustaf Thulins bok ”Torpen i Fristads socken”. Huvudman för detta och att mottaga anslaget skulle vara Fristads hembygdsförening under förutsättning att föreningen accepterade uppdraget. Så skedde också.

Enligt sista paragrafen i protokollet beslöts bekosta kaffeservering efter sammanträdet åt de närvarande. Med detta avslutades ett månghundraårigt samfällt ägande i Fristad socken.

Protokoll från sockensamfälligheten kan studeras på Stadsarkivet i Borås.

Ann-Britt Boman
Wiviann Bergsten

Fristads Rör-El AB

— KÄNN DIG TRYGG —
R:s VVS-garanti gäller såväl
utfört arbete som levererat material

TEL: 033-21 00 30

TEL. 033-26 15 51

Stora Vägen 23 B, 513 00 Fristad

Öppet

11.30-22.00

Lunchpizza 12.00-14.00 mån.-fre.

Även Familjepizzor - Hamburgare - Kebab
Sallader - Vin- och ölrettigheter

MARITAS HUDVÅRD

Det mesta för inre & yttre skönhet

- Ansiktsbehandling
- Ansiktslyft
- Vaxning
- Klassisk massage
- Taktill massage
- Nagelförlängning
- Spa manikyr-pedikyr
- Lymfdränage
- Öronljusbehandling
- Kosmetisk tatuering

VÄLKOMNA TILL OSS, MARITA med personal

Torget Fristad
033-21 00 99

Ingenjörsfirma
Åke Brunnegård

Stora Vägen 31
513 33 FRISTAD, SWEDEN
Telefon 033-26 01 55
Produkt ritningar

Konstruktion av Formverktyg

Växthuset mitt i Centrum!

Vi ombesörjer din leverans
över hela världen.

Fristads
BLOMSTERAFFÄR
Storavägen 28 Fristad Tel. 26 00 45

Öppet Vard. 9-18, Lör. 9-16, Sön. 10-16

**Fristads
Glasmästeri
&**

Inramningsverkstad

Stora vägen 16 b, Fristad

Ove Andersson
tel 033-26 15 70, fax 033-26 68 12

GLASMÄSTERI
Spec. blyglas

FRISTADS HYVLERI

- LISTVERK
- INRAMNING
- MÅLARDUK KILRAMAR

LJUNGA KVARN

Telefon 033-26 03 73

Vi tar av havre till julnekar för Lellemarten.

Kaffepaus på höjden i Finnekumla by.

Nekarna hängs upp för att torka.

Karamelltillverkning inför Lellemarten.

Bilder från verksamheten

SAMUEL, EN MAN I SIN TID

Soldatson, dräng, järnvägsbyggare, hemmansägare, elvabarnsfar, söndagsskollärare, postbonde...

På den äldre delen av Fristads kyrkogård finns en liten enkel gravsten över Samuel Emanuelsson, en man som i år varit död i hundra år. Hans liv kom i mycket att spegla det svenska samhället och dess förändringar under 1800-talets andra hälft.

Han var soldatson, blev dräng, rallare och schaktmästare vid järnvägsbygge, far till elva barn i två äktenskap, arrenderade jord som "uppodlare", hade egen gård, var vice ordförande och söndagsskollärare i en nygrundad missionsförening, var en period lanthandlare och körde – beväpnad – posten mellan Fristad och Nitta.

Han dog som undantagsman vid 72 års ålder. Av urinstopp. Det dör ingen av i dag. Bouppteckningen visar att bara en vuxen son var kvar hemma av de nio barnen i det första äktenskapet. Tre var döda. De andra barnen hade lämnat hembygden: äldsta dottern gift i Sörby (Floby), en son i Norrköping, en dotter i Mullsjö, en son och en dotter i Norra Amerika. I andra äktenskapet fanns en sjuårig dotter och en femårig son samt en femtonårig styvdotter.

Samuels liv går delvis att följa i kyrkböcker och andra handlingar. Det var en rörlig tillvaro. Han flyttade (eller flyttades) flera gånger över socken- och häradsgränser.

Samuels far var Emanuel Samuelsson, en av åtta söner till häradstjänaren Samuel Larsson

Hall i Borgstena. Samuels mor Johanna kom också från Borgstena. Fadern blev vid 22 år antagen som soldat vid Västgöta regemente, Elfsborgs Compagnie. Det var 1833. Han kallades dragon fast det anrika kavalleriregementet avhästats redan 1811. Han skrev på för roten 84, Stora Håkentorp i Hovs socken, och där föddes Samuel den 18 februari 1835. Soldatnamnet Klang följer med sonen i flera sammanhang.

Redan 1837 flyttar familjen Klang till Lilla Boket i Molla och därefter 1841 till Fjälla, också i Molla. Där börjar Klang uppodlandet av torpet Sjöbo vid den lilla Hallasjö på gränsen mellan Molla/Gäsene och Borgstena/Veden. Han tycks då ha varit arrendator under Fjälla. Samuel fick två systrar som båda dog i unga år. Johanna blev 28 och Clara 15.

Klart är att Samuel flyttade hemifrån vid 15 års ålder. Han tjänade dräng i bl a Stockared i Borgstena, den gård som farmodern Lena kom från. Han återvände 1859 till Sjöbo och sökte sig 1861 till den nya tidens arbetsplats, det privata järnvägsbygget Borås-Herrljunga. Järnvägsbyggena runt om i Sverige blev ju vitaliserande för bygderna och helt nya yrkeskategorier dyker upp i gamla bondsocknar. Sverige hade bara 60 mil järnväg när Herrljungabanan byggdes. Dit sökte sig också fadern/knekten innan han 1864 tog avsked från regementet på Axevalla hed och som gratialist fick en mager pension.

Nästa spår efter Samuel är när han 1866 gifter sig i Habo med hemmadottern Anna Sophia Johansdotter. Det var på den tiden inte många som gifte sig utom socknen eller häradet. Samuel skrivs vid vigseln som schaktmästare. Sannolikt har han varit knuten till det statliga järnvägsbygget Vartofta-Jönköping.

Med förstfödda dottern Emma flyttade makarna redan 1867 från Sjöbo över sockengränsen till Borgstena. Han blev hemmansägare i Långared. Makarna började med 1/16 mantal, köpt för ett lån på 750 riksdaler riksmünt. När de säljer 1876 har Sverige ändrat myntfot och priset är 3 000 kronor. I stället får de arrendera 3/16 mantal av Långared för att bebygga och odla upp utmed allmänna vägen till Od.

Arrendet var 50 kronor om året.
På Långared kommer barnen i god ordning
vartannat år, senare vart tredje.

Samuel Emanuelsson. Bilden är troligen tagen på 1880-talet. Fotografen är okänd.

Kommunionlängderna visar att makarna trofast tog nattvarden tre gånger om året fram till mitten av 1870-talet. Då upphör noteringarna och det har sin förklaring. 1884 är Samuel med om att bilda Borgstena missionsförsamling, där han till att börja med är vice ordförande. Han verkar också som söndagsskollärare. Nattvardsgången kunde han då sköta inom föreningen.

Hur länge det funnits lanthandel i Långared är oklart. Det öppnades ju nya möjligheter för landsbygden genom den nya handelsförordningen, d v s "Kongl. Maj:ts nådiga förordning angående utvidgad näringsfrihet af den 18 juni 1864". För att öppna affär krävdes anmälan till länsstyrelsen åtföljt av prästbevis och myndighetsintyg på att man inte var försatt i konkurs. Samuels ansökan om att "idka diversehandel jemväl med eldfarliga oljor i mindre förråd" är från 1890. Prästbeviset är undertecknat av den

kände Elis Theodor Sundler, då ganska ny som kyrkoherde i Fristad. De eldfarliga oljorna var en vanligt komplement i affärerna under fotogenlampans tidevarv.

Våren 1894 dör hustrun Anna Sofia i lunginflammation, 56 år gammal. Yngsta dottern hade dött själva julaften 1893 och två andra döttrar var fortfarande minderåriga. Fyra år senare bryter Samuel upp från Långared och köper Storegården i Långjumsbyn i grannsocknen Fristad. På hösten gifter den 63-årige Samuel om sig med 37-åriga soldatänkan Selma Lundgren från Tvärred. Hon hade blivit lämnad ensam med en spädd dotter då maken dött knappt 24 år gammal. Selma fanns som änka på ett torp i Varnum och troligen har hon och Samuel träffats i lanthandeln i Nitta, som var slutstation för den posttransport från Fristad som Samuel skötte. Det uppdraget övertogs senare av sonen Carl när Storegården överfördes på honom 1903 och Samuel fick s k undantag sina sista år i livet.

Sten Emanuelsson

FRISTADS BIBLIOTEK

Välkommen till Fristads inbjudande bibliotek som är det mest välbesökta av kommunalsbiblioteken i Borås. Här kan Du läsa tidningar och tidskrifter, botanisera i bokhyllorna, titta på utställningar både i biblioteket och Galleri Glasverandan, göra internetsökningar mm. Här finns apparatur för släktforskning och vi har nu hela Fristad kommunal på mikrofiche. Du kan låna böcker, musik och alla tidskrifter utom senaste numret. Om Du söker något som inte finns på Fristads bibliotek lånar vi in från andra bibliotek.

Galleri Glasverandan 2007

Vernissage första utställningsdagen som är en fredag kl 15-18

2/3-26/3	Ulla Claesson - textil
30/3-23/4	Hans Nilsson - måleri
4/5-28/5	Maria Eliasson Hallström - keramik
1/6-25/6	Ing-Marie Riklund - måleri
6/7-27/8	Jan-Ove Stappe - måleri
7/9-1/10	Gerlinde Wawatschek - måleri
5/10-31/10	Christina Törnqvist - grafik, måleri
9/11-3/12	Bengt Eriksson - måleri
7/12-9/1	Väutbildningen, Fristads folkhögskola - textil

Fristads bibliotek

Gamla Kyrkvägen 6, 513 33 Fristad, Tel. 033-35 88 09

Må-to 11-19, fre 11-18, lö 11-14

(juni-juli stängt lördagar)

MIN BARNDOMS HAGE

När jag kommer in i hagen
fäster jag först blicken
på stenmuren
som begränsar hagen i norr
Den ligger orörd kvar
och åren som gått
har inte påverkat den

Men, jag märker
att björkarnas stammar
har blivit fylligare
och kronorna mer vidlyftiga
än tidigare
och enbuskarna
har blivit resligare
och mer välformade
än de var en gång

Gärdesvägen och vägen
till jordkällaren
slingrar sig genom hagen
som förr
men hjulspåren
och avtrycken
efter hästens hovar
är borta

När jag vandrar omkring
här i min barndoms hage
väcks många minnen till liv
från tiden
när jag sprang här som barn

DET LILLA OCH DET
TYSTLÅTNA

Sök inte bara
efter det stora
iögonfallande
Lyssna inte enbart
till det högljudda

Vänd blicken
mot den blyga
oansenliga blomman
på vägrenen
och lyssna till porlet
i den lilla bäckens
vattenflöde

VREDEN

Vreden
är inte alltid
berättigad
och kan drabba
oskyldiga medmänniskor
I en kinkig situation
är därför behärskning
att föredra
Vredesutbrott
leder bara till
ökad puls
och ett ansträngt hjärta
som i värsta fall
kan få ödesdigra följder

Att försöka lösa
en konflikt
med vredens hjälp
är ett misslyckande
och kan vara till skada
för såväl hälsan
som anseendet

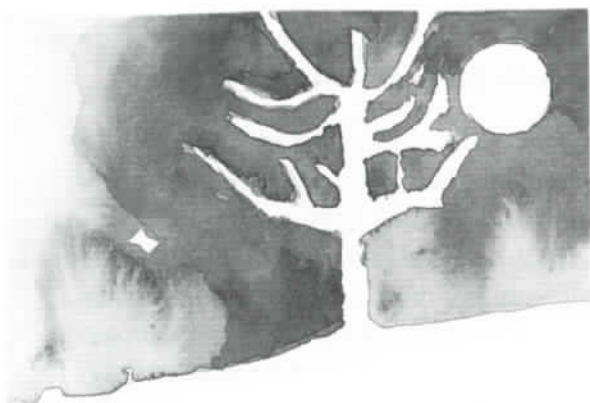

HAIKU

Knölsvanens vingpar
sjunger duett från scenen
på andra våning

*

Trädkronorna ler
i fullmånens skarpa sken
En stjärna faller

VÅR ÄLSKADE JORD

Hur länge
klaras du av
att mänskligheten
diar ditt omfångsrika
och till synes
aldrig sinande bröst?

Hur länge
kan du gå med på
att vi förorsakar dig sår
som aldrig kommer att läkas?

Hur länge
kommer du att klara av
alla föroreningar
i atmosfären
som sprids
runt hela din planet?

Hur länge
orkar du egentligen
du – vår älskade jord

TIDEN

Tiden rusar
oavbrutet vidare
Ingen kan ändra
dess rytm
Att försöka hejda den
eller få den
att bromsa in
är inte möjligt

Tiden går inte
att påverka
- den rusar vidare

ILLUSTRATIONER AV
GERTRUD JOHANSSON

LYCKANS ÄPPLE – en äppelträdgård i Bredared

Välkommen till Lyckans äpple!

Våren 2007 kan du komma till oss och få njuta av när 317 äppelträd står i full blom!

Följ med på en guidad tur och lyssna till vår historia!

Slå dig ner och vila din blick över naturens underverk!

Vandra genom rosenportaler och känn doften!

Ett enkelt utomhuscafé på ekekullen väntar med hembakat bröd!

Eller en kaffekorg och välj en plats i trädgården!

Det började med att jag Gunilla Samuelsson vill arbeta med att behålla vårt kulturarv och även använda våra naturresurser på ett ekologiskt sätt. En sommarkväll 2005 satt jag, min man, samt mina systrar och funderade på vad man kunde odla i sjuhäradstrakten. Äpplen? För kallt? Rätt klimatzon? Förädling? Till att börja med kändes det lite tveksamt men efter ett tag, varför inte?

Jag började förkovra mig efter bästa förmåga. Resten av sommaren läste jag allt om äpplen som jag kom över. Vi, jag och min man Jan-Erik började se oss om efter lämpliga åkrar

och fastnade för en åker på 0,3 ha som ligger i ett sydvästligt sluttningsläge. Åkern har vi fått arrendera av Kerstin Evertsson.

I det här skedet tillfrågades Jan-Eriks syster Gunnel och Kjell Olsson om de var intresserade att medverka i vårt äppelprojekt. De sa ja och vi blev fyra aktiva äppelfantaster. Jag kontaktade Kirsten Jensen på Länsstyrelsen i Skara och hon kom på studiebesök. Hon är trädgårdskonsulent för Västra Götalands län.

Vi fick mycket goda råd och så var vi igång. Vi sökte EU-stöd genom Leader+sjuhärad i oktober.

I Jordbruksverkets regi bar det iväg till Tyskland på studieresa. Vi besökte 12 olika

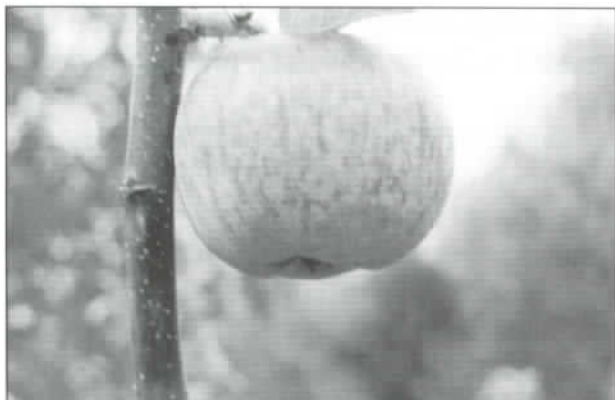
Runt äppelträdet står f.v. Jan-Erik och Gunilla Samuelsson samt Gunnel Olsson.

platser där ekologisk odling, förädling av närproducerade produkter och turism verkade. När vi kom hem hade mycket lagt sig på plats och vi var hoppfulla och entusiastiska.

Vi vill tacka Leader+sjuhärad som har stöttat oss. Det har varit ett mycket stimulerande arbete och på vår hemsida www.lyckansapple.se finns det historikbilder hur arbetet fortlöpte.

Idag finns det 6 olika äppelsorter i vår äppelträdgård, Aroma, Ingrid Marie, Rubinola, Läckö Astrakan, Kavllås och Svenno. Svenno är vår stolthet! Det är Kjell Olssons farbror, Sven Olsson från Boda, som har tagit fram denna sort. Boda ligger ca 6 kilometer norrut från vår äppelodling, vid sjön Säven. Rubinola presenterades i Kivik som en nyhet och med det känns det extra roligt att vi har valt den till vår odling. Kavllås är vårt landskapsäpple och kommer från Tidaholmstrakten. Ingrid Marie och Aroma är ju våra mest älskade äpplen för många, de påminner oss om speciellt goda äppelkakor och jul.

Samtliga sorter som vi har planterat är höst- och vinteräpplen. Sverige är ett av de bästa länderna för att odla äpplen. Vårt svala klimat gör att de mognar sakta och får den fina syrahalten som ger den friska och goda smaken. Det är en lycka att få känna doften och sedan njuta av en god bit äpple. Det känns viktigt för oss att närproducera giftfritt och även föra äppeltraditionen vidare. Vi vill vända oss till

sjuhäradsbor som rådgivare och delge våra kunskaper och erfarenheter.

I framtiden kommer vi att öppna ett musteri för att kunna ta emot äpplen från privatpersoner och kunna ge tillbaka den egna musten. Musteriet ska även bli ett visningsmusteri för alla som vill följa processen när vi mustar våra äpplen eller andras.

I äppelträdgården finns det också rosor, havtorn och fläder. Gammaldags rosor i portaler i mittgången. De har olika nyanser. Fläder och äpplen är en fin kombination, de "gifter sig" som man säger. Havtorn har hög halt av viktiga vitaminer och antioxidanter och kan bli en spännande sylt både till fisken och glassen. Till hösten blir det försäljning av våra produkter.

Vi hälsar er alla Varmt Välkomna till Lyckans äpple!

Där berättar vi mer!

Du når oss på www.lyckansapple.se

Gunilla Samuelsson Gunnel Olsson
Jan-Erik Samuelsson Kjell Olsson

Småländsk skog förädlad för en världsmarknad.

VIDA Borgstena AB
513 97 Borgstena
Tel. 033 - 23 31 80
Fax. 033 - 26 30 80
www.vida.se

När framtiden väl är här kan du konstatera att våra helhetslösningar fortfarande är de rätta.

Hur ska vi transportera vårt vatten från täkt till dricksglas? Hur ska vi hantera vårt spillvatten, dagvatten och ytvatten? Hur ska vi värma upp våra arbetsplatser och bostäder? Besluten som fattas idag formar morgondagens samhälle i stort och smått. Så när du står inför valet mellan olika tekniker och material finns det starka skäl att titta närmare på Uponors framtidsinriktade helhetslösningar.

Läs om våra system och produkter
för komfort, säkerhet och en frisk
miljö på www.uponor.se

uponor
simply more

NÅGRA RADER OM TÄRBY SOCKEN

I Svensk Uppslagsbok kan man läsa följande om Tärby socken. Socken i Ås härad i Västergötland, ligger nordost om Borås. 14,44 kvm därav 14,30 kvm land, 181 inv. omkring 1950. Tärby är en höglänt skogstrakt intill 250 m över havet vid övre Viskans lopp, med huvudbygden kring kyrkan. Den är av sten, en tornlös byggnad med tresidigt kor och innertak av trä och med klockstapel. Så långt uppslagsboken.

Vid 1700-talets mitt genomgick kyrkan en ansevärd renovering och omkring 1750 tillbyggdes sakristia och då renoverades predikstol, altare och läktare. En ännu större reparation gjordes åren 1873-1876, då man byggde om läktare, altarring, golv och bänkar. Man flyttade då även dörren som varit på södra långväggen till södra gaveln där två dörrar insattes. Huvudledare var byggmästare Anders Larsson, Bredared, en kunnig och skicklig kyrkbyggare under senare delen av 1800-talet. Äldsta inventariet är dopfunten som är gjord av mästare Andreas som verkade under senare delen av 1300-talet. Han har gjort ett tjugotal dopfuntar i trakterna runt Ulricehamn. Altaret blev färdigt 1684. Altartavlan föreställer den korsfäste Kristus på korset och Mariorna. Delar av predikstolen är äldre än 1700-talet. Härifrån predikade troligtvis biskopen Jesper Swedberg den 12 augusti 1712 för Tärbyborna, där han manade dem att slå vakt om sin kyrka och kristna tro. Klockstapeln är byggd på södra sidan av kyrkan någon gång under 1700-talet. I klockstapeln hänger två klockor från tidig medeltid med särskilt vacker ljus klang. Den ena är skavd i kanten. Bitar från klockan ansågs förr ha varit bot för olika barnsjukdomar. Från klockstapeln har man en hänförande utsikt över det kringliggande landskapet.

På kyrkogården finns flera gravar över betydande personer i socknens liv, men vem det är är oklart. Att hålla kyrkogården i värdigt skick var svårt. Det klagades över att svinen som gick lösa, rotade upp gravar och ordentligt staket tycks inte ha funnits. Justering av detta gjordes så sent som 1968 då en hel stenmur lades invid den murade, då kyrkogården utvidgades. På kyrkogården står ett solur daterat

1633, enligt sakkunskapen ett av få. På kyrkogården i Solberga i Bohuslän finns ett liknande.

Kyrkan i Tärby ligger högt, ca 225 m över havet. När och hur de första innebyggarna kom till Tärby vet ingen, men då det är gott om fornlämningar, är att förmoda att de kommit längs Viskan och dess bifloder. Viskan utgör gräns mellan Tärby-Rångedala-Gingri. Vid forsarna och fallen nedåt Gingri har vi flera stensättningar, domarringar och forntida minnesmärken. Vid Ekåsen och skogarna mot Tärby finns mängder av fornfynd, gravkullar, gånggrifter, hällkistor och domarringar. Dessutom finns elva gravhögar på Tyskagårdens och Stommens mark. Där finns också två domarringar och på höjderna vid Björkås gamla ridvägen till Tärby. Uppe på höjden finns en brudhäll. Dessutom har vi på ett stort område s k "hackerör". Allt detta torde stamma från yngre bronsåldern, alltså för ca 2.000 år sedan. Dessa omtalade gravhögar brandskattades för ca 150-200 år sedan. Därför finns ihålligheter i mitten av dem. År 1929 hittades, på dåvarande Tyskagårdens marker, brandgravfynd, vilket gör att arkeologerna fick belägg för att det redan vid Kristi födelse funnits en rätt betydande bondby här i Tärby för ca 2.000 år sedan. När man tände detta gravbål var det säkerligen efter en storman eller en hövding i trakten. När detta gravbål brunnit ned gravsattes askan efter den döde. Det var hans dryckeskärl, krigsutrustning, inalles femtiosex olika delar. Dessa fynd, om vi får kalla det så, finns på Historiska museet i Stockholm

Omkring 1920 nybyggdes vägen Tärby-Segerstorp-Väla-Varnum. Ledare för vägbygget var en ingenjör Ivar Mosse. Bönderna fick extraknäck, då de fick fylla i hålligheter med "trillestenar", stenar som en man kunde lyfta. Man hade hästvagnar med löstagbara långsidor, s k medbotten. Då raserades en hel del stenmurar i byn.

I forna tider var Tärby indelat i rotar, Öna rote, Ekås rote, byns rote, Larsagårdens rote, Farstorps och Tyskagårdens rote. Snett framför nuvarande församlingshemmet mot gästgivargården ligger Tärby tå, det markområde som de obesuttna fick bygga och bo på, i småstugor och torp. I och med laga skifte i mitten av

1800-talet sprängdes byarna.

Nästan hundra år tidigare började man att samman slå hedar, mossar och utmarker till större enheter. Den gamla bygemenskapen försvann med detta. Härad är egentligen det område som inte var större utan att man i princip kände merparten av befolkningen. Egentligen kom det till för att krigsmakten skulle kunna skriva ut soldater. Det skulle föra för långt att redogöra för alla de typer av skatt som förekom, men i forna tider var det adeln och staten som i princip ägde det mesta av jorden. Detta kallades frälse. Vi hade skattefrälse, kronofrälse och frälse som inte behövde betala skatt, t ex kronofrälse. Mycket av detta försvann vid Karl XI:s reduktion.

Vi kan titta lite på de olika gårdarna och deras namn. Tyskagårdarna har namnet efter den tyske väpnaren Hakon Tysk. Släkten Tysk omnämns i slutet av medeltiden. I dag är det fem mindre gårdar, Tågården är två gårdar. Där har vi den största djurbesättningen, ca 150 mjölkkor, På Ön har vi fem fastigheter. Namnet kommer efter att Viskan efter kanaliseringen 1880-1884 grävdes i en annan åfära. Den hette ursprungligen Ökna sedan 1500-talet. Farstorp eller Puttorp var 1/2 frälsehemman som tillhörde Sämsholm i Skölvene, Gäsene. I slutet av 1600-talet tillhörde gården den kända släkten Bielke. År 1683 placerade Karl XI en av sina hjälppräster på Stora Farstorp i dåvarande Rångedala pastorat. Här bodde andre komministern ända till 1920, då han förflyttades till Varnum. Samuel Melin var den siste prästen som bodde här. Ekåsen var från början ett obebyggt kronoområde. Om detta område vore mycket att skriva. Det ägdes sedermera av majoren Bänge som bodde på Ryda, Borås. Esstorp, i dag tre fastigheter, hörde ursprungligen till Västgöta kavalleri. Härifrån stammar den kända släkten Ternstedt, där flera varit kyrkoherdar. På Farstorp Lillegården har vi nog den äldsta byggnaden i Tärby, från 1803. Stora och Lilla Segerstorp är väl mest kända, då häradshövdingen bodde här, på Lilla Segerstorp bodde mönsterskrivaren. Det var ursprungligen ett frälsehemman som tillhörde Sämsholm och ägdes en gång i tiden av släkten Bielke. Katarina Bielke sålde båda till den kände landshövdingen Henrik von Vicken, senare boende på Fänneslunda säteri.

Henrik von Vicken var av holländsk börd och hade kommit hit under krigen på 1600-talet. Denne Henrik von Vicken är begravd i Fänneslundas gamla kyrka, nu kyrkoruin, tillsammans med sin yngre hustru. För ett trettio-tal år sedan genomgick arkeologer denna grav inne i själva kyrkorummet. Hennes brudklänning som hon tycks vara begravd i, var ganska intakt. Enligt berättelse skall det finnas en underjordisk tunnel från säteriet till kyrkan. Hur det förhåller sig vet ingen, men otroligt är det inte. När Borås stad brann första gången 1681, tog von Vicken med sig de främsta handlingarna till Fänneslunda.

Väd, den största gården i Tärby, var under förra delen av 1700-talet regementväbelsboställe. Från 1750 bodde enligt uppgift här Lagman von Knorrings frälsefogde. Han plus Sven Persson troligtvis även han från Väd har skänkt "ljudget", den plafond som är över predikstolen. Anledningen var att Tärby kyrka var den enda i pastoratet som saknade detta. En äng framför Väd var en plats, där besökare kunde binda sin häst vid besök hos regementsväbels. Sedermera kom denna gård att framgent vara kronogård in till våra dagar. Strax intill ligger det markområde där det under 1830-talet bestämdes att i händelse av att rödsotsepidemier skulle ta fler människoliv skulle de döda begravas här.

Tärby Stommen var från början ett skattehemman eller ett helt kronohemman och kom att ägas av den förmögne friherren Jöran von Knorring, som hade en mängd gårdar, över femtio på olika håll i Västsverige. På Stommen inträffade ett tragiskt dödsfall den 17 september 1769, då en 11-årig flicka Annika dött. Det sades att fadern hade slagit ihjäl henne. Men både häradsrätt och hovrätt friade fadern, som senare avflyttade från orten.

Gärde var i slutet av 1600-talet ett helt frälsehem och ägdes en gång i tiden av kammarherre Johan Gyllenstjerna och sedermera av hans bror kammarherre Kasimir Gyllenstjerna och efter honom Eric Sparre. Senare kom kammarherren och friherren kanslirådet Johan Gabriel Sack. Det var inga dåliga grevliga representanter. Om denna gård vore mycket att skriva, men jag måste förkorta det hela. Det tycks vara

så att Gärde och Segerstorp haft de mest inflytelserika ägarna i gången tid. En annan betydelsefull gård blev Olofsgården. På gästgiveriet i Tärby anhöller nyblivna änkan Annika Torstensson om att bli befriad från gästgivareshöjdigheten. Gästgiveriet flyttas till Varnum Bosgården, men återkommer under 1800-talet till Tärby. Gästgivaren på Skabo ville haft detsamma.

Detta är ett litet axplock ur historien om denna lilla socknen Tärby. Något som inte är nämnt är att under 1700-talet hade nästan varje bonde på de arton gårdarna i Tärby skjutsdrängar som med hästar körde träkol till Göteborg och tog med varor tillbaka. Gamla häradsvägen mot Fristad och Veden kom från Fristad genom Tärbyskogarna, där det spökade, över Ynglabäcken som kom från Komlösasjön eller Fölabäcken. Vid Ynglabäcken i Tågårdens utmark låg en kvarn, en murad stenskvallkvarn, som inte kunde köras alla tider på grund av vattenbrist. Ruinen finns kvar än i dag. På denna dåliga skogsväg körde en gång på 1880-talet en ung dräng ihjäl sig, då bukgröden på hästen gick av och hästen kom i sken.

Kyrkogården i Tärby är inte särskilt stor, men har använts som begravningsplats i nära tusen år. Detta gör att den har grävts upp flera gånger och att flera bemärkta personer jordats här. Bestämmelserna om gravdjup var förr inte så stränga. När vi måste byta åskledare för ca femton år sedan måste man gräva ned en kabel meterdjupt runt kyrkan. Närmast kyrkan är en grusgång. När grävmaskinisten grävde här, hittades mängder av människoben. Då en av elingenjörerna var amatörarkeolog, såg han på benen att det var efter barnskelett. Vi diskuterade detta med byggentreprenören Tage Brolin och han säger det kan vara över tusen människor som är begravda här. Ingen vet, men otroligt är det inte.

Tärby är en liten församling, som Ås härad har så många av, ett tjugotal. Alla dessa socknar har gemensamt en mycket stark avfolkning de sista hundra åren. Församlingen har skett söderut mot Borås. I Tärby bodde 1884 ca 450 personer, vid senaste årsskiftet 140-150 personer. Siste häradshövdingen hette Ludvig Temptander som flyttade 1800. Det sägs att när

han åkte till tinget i Väby, Hällstad, åkte han före i en fin vagn under det att den åtalade åkte efter hundra meter i en ofjädrad vagn. Tingsplatsen var då i Väby, Hällstad församling. Tingshuset där brann 1788. Tingsbyggnadsskyldige påbörjade snabbt en ny fastighet som finns än men nu är privat. Förste fången som var arresterad kunde första natten ta hål i golvet och nå friheten, detta till stor skam och vanära för de ansvariga. Den sista dödsdomen eller en av de sista var 1832, då soldaten Kläm från Rångedala halshöggs på avrättningsplatsen i Nitta, för mordet på godsägare Tönnes Oxehuvud en mörk oktober natt.

Stig Flyckt

Stor sortering!

**Bädd-
soffor
•
Sängar**

KLOKT

**Ett besök
hos oss
lönar sig
alltid!**

**Soffgrupper
•
Furumöbler**

Sparsörs Möbelfabrik

Tel. 033-26 02 58. ÖPPET: Månd. 10.00-18.00.
Tisd-Fred. 14.00-18.00. Lörd. 10.00-13.00.

DEN GAMLA VÄGEN I TÄRBY

På Vädhöjden i Tärby bor Mats Hjertén med sin hustru Helen. Han är född 1921 och har mycket att berätta från den plats, där han bott största delen av sitt liv. Han är född i Mölarp i Fristad, där hans far var mjölnare vid Mölarps kvarn men flyttade till Tärby i slutet av 1920-talet. Mats minns allt mycket klart och också årtalen när saker hände.

En vacker höstdag 2006 följer vi, Birgit Gustafsson och Ann-Britt Boman, med Mats Hjertén på en färd genom Tärby. Vi lämnar Vädhöjden, som är ett gammalt kronojägarbo-ställe, byggt på 1700- eller 1800-talet. Åren 1910-1929 bodde här kronojägare Fritz Sandblom, bördig från Mjöbäck och hans fru Selma. Kronojägaren var en man som visste vad han ville, och ibland hade han inte samma åsikter som de ledande kommunalmännen i Tärby. Kronojägaren brukade Vädhöjden med moderna metoder och införde cirkulationsbruk och växtföljd redan på 1920-talet. Mats visar det vackert präntade dokumentet. Han var också mycket musikalisk och bildade en sångkör som hette Tenorkamraterna med många ungdomar som medlemmar. Han fru Selma bjöd alltid på kaffe i pausen i sångövningen och han anordnade också en bussresa till hemorten Mjöbäck på 1920-talet. När han flyttade från Vädhöjden arrenderades stället av Mats Hjerténs far Albin, och senare köptes fastigheten. År 1933 värderades den till 6.250 kronor. Mats har bott där hela sitt liv och också i 23 år arbetat för Domänverket som ägde och äger stora skogsarealer utmed den gamla landsvägen, som vi senare ska följa.

Milstenen vid Vädhöjden. Foto: Ann-Britt Boman.

Milstenen

Den gamla vägen går förbi Vädhöjden, och strax före vägkorsningen med den nya vägen mot Varnum finns en milsten från mitten av 1700-talet. Den har blivit litet skadad, och Mats berättar, att skadan orsakades av militärer från A 6 som 1905 var på väg mot Norge. Men unionsupplösningen gick fredligare till än man väntat, så militärerna fick vända hem till Småland igen. I samband med detta skadades stenen. Ungefär mitt emot stenen finns rester av en hålväg som kommer ner genom skogen från Segerstorp. I närheten finns också gravar från järnåldern.

Väla skola

Vi kör nu på den nya vägen mot Varnum som byggdes på 1920-1930-talet. Vid vägkorsningen mot Marsjövägen ligger en gammal stenväkt som användes vid detta vägbygge. Den drogs av hästar. Strax innan vi kommer fram till Marsjöarna går den gamla vägen upp till vänster, och snart är vi framme vid Väla skola. Den är nu privatbostad och renoverad i den gamla stilen, rödmålad och med en vacker veranda. Bakom huset reser sig ett brant berg, och man kan tänka, att det var spännande omgivning för skolbarnen.

Lagen om allmän och obligatorisk folkskola kom 1842. Tärby och Varnum bestämde att gemensamt uppföra en skolbyggnad, och den förlades till Väla, där det fanns kyrklig allmänningsmark. Skolan stod färdig 1865 men hade i början ingen veranda. Varnum och Tärby trätte om hur stor den skulle vara, och det tog 15 år innan den blev klar. I ena delen av huset fanns skolsalen och i den andra delen lärarbostaden. På vinden fanns också ett par små rum, och dit ledde en mycket brant trappa, ja nästan bara en steg. De första lärarna hade ett litet jordbruk med två kor. Fortfarande finns det kvar en vacker jordkällare och uthus.

Lärare i Väla skola

Den förste skolläraren hette Johan Andersson och han grundade också Tärby missionsförsamling, som sedermera uppförde ett missionshus. Han var också intresserad av fruktodling och hade en skolträdgård. Det berättas att barnen också fick med sig fruktträd hem att plantera. Han var lärare mellan 1865 och 1888.

Sedan kom Karl Axel Johansson, bördig från Jällby, och han var lärare fram till 1928. Han byggde då ett hus i Varnum, nu bebott av Claes-Göran Ahlgren, lärare vid Fristads folkhögskola. Den siste läraren i Väla skola var Karl Erik Valeberg, och han var lärare fram till 1936, då skolan lades ner. Han var född i Valeberg, Larv, och han var också kantor både i Tärby och Varnum. Det var gudstjänster i ena kyrkan kl 11.00 och i den andra kyrkan kl 14.00, så kantorn kunde tjänstgöra i båda kyrkorna.

Mats Hjertén har många minnen från Väla, där han gick i skola 1930-1934. Mellan landsvägen och skolan är det nu skog, men då fanns där en skolgård, där barnen lekte. Det var varannandagsläsning med klass 3 och 4 ena dagen och 5, 6 och 7 den andra dagen. De viktigaste

Väla skola. Foto: Ann-Britt Boman.

ämnena var rättstavning, välskrivning, räkning, historia, geografi och kristendomskunskap. Han började skolan, när han var 6 år, alltså ett år för tidigt, och det var inte bra, säger han. Vid skolan fanns en fruktträdgård, och även Karl Erik Valeberg var mycket intresserad av fruktodling. Han var också aktiv som kontrollant för Vi unga och 4 H-rörelsen, som ville lära barnen att ta ansvar för egna odlingar och företag. Valeberg var också aktiv i Röda Korset och ordnade med basar varje år. Den 6 november anordnades Gustav Adolfs-firande i församlingshemmet i Varnum, och skolbarnen gick alltid dit. I familjen fanns tre barn, och två av dem blev också lärare i trakten.

Skolan i Tärby

När skolan i Väla lades ner, byggdes den gamla småskolan framme i Tärby om, och Mats gick i fortsättningsskola där. Förut hade det också varit fattighus i skolan. I fortsätt-

ningsskolan hade Mats en lärare från Värmland vid namn Åke Nyström. Han ordnade mycket för ungdomarna i Tärby men flyttade sedan tillbaka till Värmlands Nysäter. Denna skola höll sedan på till slutet av 1940-talet.

Småskollärare där var tidigare Olivia Svensson. Hon hade i skolan barn som hade svårt för att läsa och skriva. Då bakade hon kakor i form av bokstäver för att barnen skulle lära sig dem. Tala om goda pedagogiska idéer! Men bostadsförhållandena för lärarinnan var dåliga. Det fanns t ex ingen brunn, så hon fick hämta vatten hos grannarna. Ingen förståelse fanns hos de styrande. "Hon kan väl gå till Fristad efter vatten!"

En färd på den gamla vägen

Från skolan far vi vidare på den gamla vägen, och det går faktiskt att komma fram med bil. Vi far förbi Väla jaktvårdsgård och stannar vid några stora bokar och almar, som bildar en trolsk lövsal. De är planterade av läraren i Väla. Under dem växer en matta av blåsippor på våren. I en backe finns lämningar av ett rökeri som läraren Johan Andersson hade, och där han rökte fisk och kött. Vägen går uppför, och i skogen finns stora stenblock som för tankarna till rövare och stigmän, som kunde gömma sig bakom dem. Vad kan ha hänt på den tiden det fanns vägfarande här? Backarna har namn som "Käringastreta" och "Långalia". Den långa backen prövade säkert hästarnas krafter på den tiden som lassen rullade fram här. Och käringarna som stretade i backen hade nog också bördor att bära.

Snart kommer vi fram till gränsen mellan Tärby och Varnum. Den går mellan två stora stenblock och det finns också en modernare gränsmarkering. Här fanns också en grind, och barnen sprang hit för att få en grindslant, när de öppnat den för de skjutsar som kom på vägen. Mats berättar också, att barnen samlade svarta skogssniglar, som de sedan sålde till länsman Gustavsson i Nitta. Det behövdes många sniglar för att smörja hjulaxlarna på hästskjutsen, när länsman ofta var ute på uppdrag. Det fanns grindar på vägen, eftersom djuren betade på skogen. Det skedde ända fram till 1935, berättar Mats. På andra ställen i Tärby fanns sommarladugårdar, där korna mjölkades, så att de inte behövde gå hem på

kvällarna. Vi far förbi skjutbanor som tillhör Väla jaktvårdsgård. Vid kulschyttebanan visar Mats en annan kula, en jordkula vid vägen. Grundstenarna finns kvar men är överväxta av smågranar. Den byggdes i mitten av 1850-talet av en skogshuggare som hette Hag. Nära intill finns "Hags hygge". Senare bodde där en ensam kvinna. Vägfarande män tog in där, bl a "Vånga-Kalle" som var efterlyst. Han var på väg till USA, och polisen väntade på honom i Göteborg, men han tog vägen över Norge, berättas det.

Utmed vägen kan man se avtagsvägar, bl a vägen mot Esstorp och Farstorp. Barnen därifrån hade 4 km till skolan i Väla. Man kan tänka hur det var att pulsa i snön under vintern! En annan väg går ner till Marsjön och

Ann-Britt Boman och Mats Hjertén sitter på "pustesten"

kallas "Fiskestigen". Fisket i Marsjön hade nog en viss betydelse för de som bodde på "skogen". Vi stannar vid en stor plan sten, alldeles lagom att sitta på. Stenen kallas också för "Pustesten". Man kunde stanna och pusta där. Och det finns plats för flera stycken! Mats pekar också ut platsen för den första miljökata-

strofen i trakten. Ett oljefat på 350 l skulle fraktas med häst till Ågården i Varnum. Hästarna blev skrämde och vagnen gick i diket. All olja rann ut. Inte tänkte man då på att detta kunde förstöra miljön! Vi ser också enorma granar som sparats av Domänverket just för sin storleks skull.

Det var dans bort i vägen

Så småningom kommer vi ut ur skogen och far förbi ett torp som nu har köpts för året-runtboende. En åker till vänster om vägen har varit Domänverkets plantskola 1922-1935. Snart är vi framme vid Mats Hjerténs Vädhöjden. Mitt emot gården var det en samlingsplats för virke som kördes ut från skogarna. Det fanns tre sågverk, Ågården, Nitta och Kvarnagården, och det kunde bli ansenliga mängder virke som

Den gamla vägen genom skogen.

skulle fraktas dit med häst omkring sekel-skiftet. Men platsen blev också en allmän samlingsplats, där barnen lekte och man spelade kort. Och säkert var det dans bort i vägen någon gång! År 1915 kom järnvägen och då upphörde funktionen

av uppsamlingsplats för virke. Nedanför

Vädhöjden mot Varnum ligger gården Väd med ca 20 har åker och 50 har skog. Man kan ana konturerna av en ridväg, som Mats tror har gått mot Väd och Fänneslunda. Väd har arrenderats av Karl Pettersson. Mats berättar också, att han skrämde iväg en torpare, som han inte ville ha genom att jodla. Senare ägdes Väd av Gunnar Olsson och Erik Gunnarsson och grannsämjan var alltid mycket god. Man hade så mycket att tala om, att när Mats följde Gunnar hem efter ett besök, så följde Gunnar Mats tillbaka och så började man dricka kaffe på nytt!

Gamla vägar i Tärby

Vägen förbi Vädhöjden har ju varit allmän väg och postskjuts med häst mellan Fristad och Nitta kördes fram till 1915. Den fortsatte sedan fram till Tärby kyrka, och den gamla sträckningen finns kvar. Där fanns också ett vadvägarställe. Framme vid vägskelet mot kyrkan finns stora stenar längs vägen, som nog ingått i en mur. Det lär enligt uppgift vara stenar från ett vapenhus, troligen på södra sidan, vid Tärby kyrka. Längs denna väg var också bebyggelsen koncentrerad, bl a Tyskagårdarna. De har troligen fått sitt namn efter en ägare av ätten Tysk, som kom till Sverige på medeltiden.

Så småningom får vi del av gästfriheten och kaffe och goda kakor hos Mats Hjertén och hans fru och återvänder till nutiden. De kunskaper vi fått får oss att se landskapet och trakten på ett annat sätt. Den gamla kartan smälter samman med den nya och bildar en helhet. Vi är tacksamma att ha fått ta del av den.

Ann-Britt Boman / Birgit Gustafsson

MIN BARNDOMS BRO

Det var utdikning av Marsjöns vatten i slutet av 1800-talet (ett vanligt sätt förr, för att få mer jordbruksmark). Innan grävningen påbörjades så sträckte sig sjön in i Fänneslunda, Varnum, Tärby och Rångedala socknar. Efter all grävning och när det var färdigt hade man sänkt sjöns vattenyta med tre meter, vilket betydde att massor av mark såg dagens ljus. Likaså i stället för en stor sjö blev det nu flera småsjöar kvar i de djupare delarna. Viskan som tidigare hade slingrat sig fram ned mot Gingri, rätades ut och djupgrävdes och på vissa delar flyttades den även i sidled. Ett sådant ställe var ca 100 meter ned utloppet från Marsjön. Här kom Viskans nya sträckning och gränsen mellan Tärby och Rångedala att flyttas ca 50 meter in i Rångedala och tidigare jordbruksmark tillhörande Rångedalabor hamnade så att säga på fel sida om Viskan. För att komma till sin mark och få hem skörden blev det nu med ens besvärligt.

Det byggdes först en spång (en smal liten gångbro) vilken inte klarade av någon större belastning. Först en bit in på 1900-talet byggde Linus Jansson i Backgården en större och kraftigare bro som klarade av att köras över med hästtransporter. Den var byggd i trä med fyra långsgående kraftiga ekstockar, som vilade förutom på stensatta landfästen, på två bockar,

även de tillverkade av kraftiga ekstockar. Körbanan bestod av tvärgående tjocka plankor över stockarna. Brons bredd var något över två meter och saknade räcken.

I min barndom var jag alltid imponerad varje gång, när vi i pappas eka gled på vattnet under detta, i mitt tycke, fantastiska byggnadsverk. Nästan lika fascinerad var jag varje gång Emil och Eskil i Nordgården körde över med sina stora hölass och jordbruksmaskiner dragna av stora starka parhästar. Bron finns inte numera, den ersattes på 1960-talet med en modernare bro en bit längre uppströms. Linus Jansson är för längesedan död, likaså Emil och Eskil i Nordgården. Men de liksom min barndoms bro finns för alltid kvar i mitt minne.

Numera går det nästan att bygga broar överallt. Det finns en mäktig bro i Istanbul som går över Bosporen, likaså i San Francisco. Där finns ju Golden Gatebron. I New York Marathon sprang vi över Verrazanobron, som förbinder Long Island med Brooklyn. Likaså var jag med och invigde Öresundsbron. Men vad är dessa broar mot min barndoms bro, den hade allt. Enligt min mamma så bodde både Ågubben och Brogubben under den, vilka snabbt kunde ta och äta upp småpojkar som olovandes sprang och lekte där.

Bengt Fransson

JANSONS BRO RITAD UR MINNET BE.

I HUVUDET PÅ EN 40-TALIST

Det är i början av september 2006. Tankarna flyger iväg när cykelhjulen, med mig på sadeln, rullar iväg mot AA-skolan en av de sista!! dagarna jag gör på skolan. Jag har nog inte riktigt velat fatta att nu är mitt verksamma liv på vår skola snart slut.

Det är med tacksamhet och glädje över att ha fått vara med under alla dessa 40 åren sedan 1966. Då startade jag min lärarbana på nuvarande Gula skolan, under rektor Windahls sista år som chef på Centralskolan (som den hette då). Jag var full av nyfikenhet och entusiasm och fick god handledning av flera äldre lärarkollegor, bl a av Karin Nyhlén. Jag minns mycket väl min första klass, en 4:a. Jag hade en julgran inne i klassrummet före jul! Dessa "barn" fyller 50 år i år. Kan man tänka?

Det har varit omväxlande och brokiga 40 år. Flera läroplaner har nöts och blöts. Pedagogiska idéer av bättre och sämre slag har passerat revy, någon för att stanna. Exempel: Pilotutbildning i engelska för lågstadielärare, SoS = svenska och samverkan (tror jag det betydde), mängdläran i matte!!! – ett jippo, som vi gick på, NO- och mattekurser (dom var mycket bra), charmkurser, "En skola för alla" (med Sven-Everts kort – ni äldre vet!) Ja, jag vet inte allt! Mina hjärnceller måste ha dansat runt i huvudet av alla pedagogiska grepp, som kommit och gått.

Så kom året 1972. Då var det ju dags att flytta in i en ny fräsch LM-skola, Asklandaskolan. Tänk med heltäckningsmattor, pianon i de flesta klassrum, nya bandspelare av märket Tandberg (antikvärde idag!), interntelefon mellan klassrummen. (taltrasten Berit kunde ringa till bofinken Bo E). Det var färgat glas i fönstren så att ingen skulle kunna titta in och störa. Det var härliga tider och Sven-Evert Gustafsson måste ha mått ganska gott när han fick leda vår skola.

Det ordnades basarer till behjärtansvärda ändamål. Vi pysslade till jul. Småslöjdskontot och –lagret hade jag ansvar för under en period. Jag klippte filt och juteväv och räknade kulor – trä och flirt. Man hann med att sticka på 10-rasten, det kunde vara på "Asklandatröjan" –

en ylletröja, som flera av oss stickade efter mönster från Hemsjöjden.

Så planerades och genomfördes skolresor. Jag har varit med flera klasser på lägerskola: Tjörn/Åstol, Majblommegården i Tvärred samt lägerskola på Solviken vid flera tillfällen med temat: 4 naturområden: "I skogen", "Vid bäcken", "I sjön", "På ängen". Jag minns att vi en gång gick upp tidigt i ottan för att ta oss en titt på fåglar vid Lomsjön i arla morgonstund. Kan nu knappt fatta att jag orkat, men DET VAR ROLIGT då. Så kommer jag att tänka på alla de luciatåg man har övat in och som framförts i Allarummet eller matsalen på AA-skolan, med efterföljande lussekatt och pepparkaka.

Klasser har kommit och klasser har gått. Vad har det blivit av er, kära barn? Jo, en och annan stilig man eller mogen kvinna dyker upp då och då, kommer fram och frågar: "Känner du igen mig, Gunbritt?" "Jo, visst!" kan jag svara ibland, eller "Nej, vem är du nu, har jag haft dig i skolan?" Det hände mig nu senast på Maleridagarna i Vänga i höstas (den 16 september 2006). Mannen i fråga fick identifiera sig! En och annan kan även minnas något speciellt vi gjorde i skolan mestadels något positivt. Det är antagligen det som fastnar.

Det är lätt att bli nostalgisk och se bakåt, men jag vill ändå leva i nuet och se att jag har en hel del ork kvar. Jag är ju fortfarande vid god hälsa – mycket att vara tacksam för. Mitt nya jobb på Komvux här nu under läsåret 2006/07 är en verklig kick! Det känns så roligt och inspirerande att få vara tillsammans med dessa invandrungsdomar och lära dem lite matematik.

Jag önskar verkligen av hela mitt hjärta er alla på AA-skolan en god fortsättning. *Var rädda om varann!* Låt era idéer, er vilja och er entusiasm få blomma och mötas av förståelse från barn och föräldrar! Unna dig att som tjuren Ferdinand också kunna sitta under trädet och "lukta på blommorna"!

Klokt sagt – Anne Swärd:

"Barn är som tvättsvampar, de suger till sig all vår styrka, men när vi kramar dem, får vi den tillbaka."

Med varm hälsning från
Gunbritt A-Thorson

SNÖN PÅ KILIMANJARO

Inledning

Inte anade Ernest Hemingway, när han 1942 skrev sin kanske mest kända och erkända novell, Snön på Kilimanjaro, att snöhättan på berget i framtiden gick mot sitt försvinnande. Det skulle dröja länge innan man fick upp ögonen för växthuseffektens problem.

Både novellen och miljöproblemet är i mina tankar, då jag står med en flygbiljett med destination Kilimanjaro i min hand. Biljetten i sin tur beror på att jag i februari 2006 ska få lyckan att följa med seniorkursen på Fristads Folkhögskola till fadderskolan Tango i Mbulu, Tanzania.

Förntid

För mer än femtio år sedan läste jag i tonåren allt jag kom över av Hemingway. Jag blev helt fångad av atmosfären av äventyr, "lost-generation-livet" i Paris, tjurfäktingarna i Pamplona, krigsäventyren i Spanien och viltjakterna i Afrika. Författaren förekom ganska flitigt på bilder i veckopressen och såg i mina ögon precis ut som de hjältar han skildrade. I dag inser jag att det säkert inte var en tillfällighet.

Den stora vida världen var så avlägsen för den som först i tjugofemårsåldern kom till den egna huvudstaden att jag inte ens i min vildaste fantasi kunde föreställa mig att verkligen få se snön på Kilimanjaro. Att läsa gick emellertid alldeles utmärkt och sen fick man använda den egna föreställningsförmågan.

Så är det

Med mina begränsade geografikunskaper har jag endast kännedom om själva berget och blir en smula överraskad över det faktum att det dessutom finns en flygplats. Det visar sig vara en modern och trevlig anläggning med vackra planteringar. Vi resenärer som vid denna årstid är utsvultna på allt grönt tar den genast till våra hjärtan och fotograferar ivrigt blommande buskar och växter. Skönt!

Löftet

Inför resan lovade jag mig själv att läsa om Snön på Kilimanjaro men förberedelserna tog tid, så det blev inte av. Jag försökte emellertid i

minnet erinra mig bokens handling:

En storsviltjägare, som av någon anledning har skadat sig, ligger vid bergets fot och dör i kallbrand. Jag tror att sammanfattningen kan anses godkänd efter alla år.

Kilimanjaro

Att vi verkligen såg toppen med snön, när vi flög över kändes faktiskt ganska överkligt och jag sände en hälsning till Hemingway i hans himmel. Alla kameror arbetade för högtryck, också min.

Vi fick ett par dagar senare tillfälle att åka buss en bit uppför berget, som där var grönt och frodigt av bl a banan- och kaffeodlingar. Där vi stannade till samlades de som skulle börja klättringen uppför berget. Bärare förberedde sig för att öka komforten för vandrarna och deras packningar såg inte nådiga ut. Några vandrare amatörer var inte önskvärda och vi ville inte betala ett stort antal dollar för att få gå en bit uppför bergssidan, så vi betraktade äventyret på avstånd. För att nå den högsta toppen, Kibu, måste man orka traska 5895 m och jag pratade med en ung, vältränad amerikan som ägnat några dagar åt denna bedrift. Han försäkrade att han varit dödstrött och illamående av den tunna luften men lycklig över att ha orkat ända upp till slut.

Lite snö finns kvar på Kilimanjaro.

Foto: Wiviann Bergsten.

Den eviga frågan

Ska man verkligen läsa om en bok man älskat eller se om en film? Ju längre tid som förflutit sedan den första bekantskapen gjordes desto vanskeligare kan det förefalla, om man inte tar hänsyn till den omständigheten att livets skola innebär förändring.

Flygplatsen. Foto: Wiviann Bergsten.

Äntligen läser jag Hemingways novell Snön på Kilimanjaro med viss spänning. Mitt minne har inte inkluderat hustrun. Beror det på det faktum att många kritiker ansåg att Hemingway var en klen skildrare av kvinnligt psyke? Knappast! Det är säkert en efterkonstruktion från min sida med den kunskap jag har i dag.

Hustrun är, liksom huvudpersonen Harry, en vinddriven person, som inte sparats av ödet. Dock har hon lyckats behålla en ansevärd förmögenhet. Den uppskattas av Harry som för sig själv skryter om att han inför varje giftermål lyckats fånga en allt förmögnare partner.

Blomsterprakt mitt i vintern.
Foto: Wiviann Bergsten.

Eftertanke

Kommen så långt i novellen funderade jag över min tidigare entusiasm för den här sortens sätt att leva och dem som ägnade sig åt det. Så otroligt okritisk jag var! I dag kan jag se

romantiken bakom, som en följd av min ungdom och längtan att lära känna det som rörde sig i den stora världen. Exotism och avstånd hjälpte säkert till. Är dagens TV-såpor vad jag skulle ägnat mig åt, om tillfället funnits då? Cynismen och tomheten såg jag naturligtvis inte, medan den är övertydlig i dag.

Överraskningen

Mot slutet av novellen möter jag en överraskning. Plötsligt blir jag tveksam. Ska Harry

verkligen klara sig? Gamarna i novellens början, liksom hyenornas skällande mot novellens slut förebådar en säker död. Nu lurar mig författaren skickligt, trots att jag verkligen känner slutet. Ska ett räddande plan verkligen gå ner i Arusha, som Harry upplever i feberdrömmen? Där hoppar mitt hjärta till, eftersom utgångspunkten för vår vistelse i Tanzania var just denna ort, som vi blev riktigt bekanta med. Nu känns det kusligt! Handlingen i novellen är så verklig att jag ett ögonblick ser hur ett flygplan med Harry ombord ger sig iväg mot hans räddning. Jag kunde emellertid varit mera uppmärksam. Alla Harrys drömmar och funderingar i novellen är tryckta i kursiv stil, vilket jag i upphetsningen glömmer. En bedövande vacker drömskildring av den här delen av Afrika följer. Den slutar med att Harry ser den ofantligt höga och ofattbart vita toppen av Kilimanjaro.

Igenkännande

"Varför skrev jag aldrig om det som mest berörde mig?" frågade sig Harry på dödsbädden, "det som skulle blivit mitt livsprojekt". I dag kan jag känna igen problemet. Hur förvaltar vi livet? Vad har jag missat? Här gäller det att inte misströsta utan se de möjligheter som fortfarande finns. Man kan aldrig överskatta igenkännandets glädje. När Harry ser hustrun komma genom det afrikanska landskapet med akacior, högt brunt gräs och den brännande solen, vet jag faktiskt precis hur det ser ut och hur det känns. Hyenorna vid skolan väckte oss om natten och deras skällande låter väldigt ödesmättat.

Det faktum att Arusha har en stor gata, som fortfarande är centrum för safariverksamheten liksom under Hemingways tid, känns speciellt även om vi lugnt jagar med kamera i stället för med gevär.

Citat av novellens slut

"I det ögonblicket slutade hyenan att gläfsa i natten och började ge ifrån sig ett egendomligt, nästan gråtande läte. Kvinnan hörde det och rörde oroligt på sig. Hon vaknade inte. I drömmen var hon i sitt hem i Long Island.... Sedan blev hyenans läte så högljutt att hon vaknade och ett ögonblick visste hon inte var hon var och hon kände sig mycket rädd. Hon tog ficklampan och lyste på den andra sängen

Turister och bärare. Foto: Wiviann Bergsten.

som de burit in när Harry somnat. Hon urskil-
de hans kropp under moskitnätet men på något
sätt hade han fått benet utanför och det hängde
ner vid sängen. Hela förbandet hade åkt av och
hon kunde inte se på det...

"Harry! Harry!" Hennes röst blev högre:

"Harry! Kära du. Å, Harry!"

Hon fick inget svar och hon kunde inte höra
honom andas. Utanför tältet kom från hyenan
samma egendomliga läte som väckt henne.
Men hennes hjärta bultade så att hon inte
hörde det."

Källa:

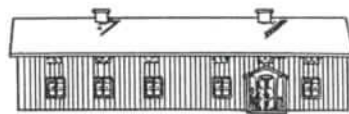
Ernest Hemingway: Snön på Kilimanjaro och
andra noveller (1942)

Wiviann Bergsten

VÄLKOMMEN TILL DIN PRESENTBUTIK!

Presenter i alla prislägen
Dukar, hemslöjd och handarbeten
Kaffestuga med hembakat

Öppet
Vard. 9.30-18
Lörd. 9.30-18

Öppet
Vard. 9.30-18
Lörd. 9.30-18

EKELUNDS VÄVKAMMARE

Stora Vägen 23, 513 34 Fristad. Tel. 033-26 90 45

CDé Redovisning

Carina Dahlén

Tel: 033-26 69 28

*Allt inom bokföring och
dataredovisning*

HANDLA STRUMPOR & UNDERKLÄDER TILL LÅGPRIS I FRISTAD

*Vi har ett stort sortiment av trosor, BH, nattlinnen,
strumpbyxor, herrunderkläder, strumpor och sockar.*

VÄLKOMMEN!

SUNÉVA
STRUMPOR & UNDERKLÄDER

Torget, 513 34 Fristad
Tel: 26 69 24

ATG • TIPS • POST

BILTVÄTT

TEL. 26 04 00

OKQ8

ATT VARA RESELEDARE

Det är med en viss tveksamhet som jag sätter mig vid skrivmaskinen och skriver. Det är ju så att under 37 år har jag varit reseledare för olika bussresor. Detta är ju en ganska ny företeelse i svenskt turistliv. Det tog några år efter kriget innan det hela rullade igång. Resor och turism är väl snart den största näringslivsbranschen i Sverige. Jag har fått bekanta och vänner på många håll i landet. Några tycker att jag bör skriva om att resa som ansvarig.

Jag har alltid tyckt mycket om geografi och historia. Borås kommun startade omkring 1960 en kurs för blivande guider. Förut hade några busschaufförer själva satt ihop ett program och körde bussturer på vissa söndagar. I samarbete med ABF startades en guidekurs under ledning av doktor Seth Tingvall, en mycket kunnig man och stor kännare av Västergötland. Han skulle bli lärare en gång men fortsatte och blev läkare. Han var för övrigt nära släkt med Selma Lagerlöf. Vi var 18 stycken och träffades varje onsdagskväll i "Gamla änkehuset", Stora Brogatan, eller gamla Vedens härads tingshus på Södra Kyrkogatan, där ABF hade studielokaler. Några år tidigare hade man anställt en turistchef och fått överta polisens gamla lokaler, men i övrigt var verksamheten i träda. Vi började i början av september och höll på till jul och fortsatte sedan från januari till maj månad. Doktor Tingvall var en fantastiskt trevlig och kunnig föreläsare. Efter att han i detalj gått igenom Borås historia samt även Västergötlands historia, vilket tog över halva hösten, berättade han också om hur och var en guide skulle vara. Ordet guide kommer från franskan och betyder stigfinnare, vägvisare. Det var kejsar Napoleon som anställde desertörer, belgare och tyskar, att spionera på fienden och också fick stora framgångar. Det var ju nästan hela Europa som låg för hans fötter.

Vi fick skriva ned ett koncept vad han sagt och berättat om. Så småningom randades den dag då vi skulle avlägga "examensprov". Det var en lördag. Vi samlades på Stora Torget. Turistbyrån hade då fått lokaler i polisens gamla lokaler vid Stora Brogatan. Dåvarande stadsbussar ställde upp med en av sina stora

bussar med trafikförman Gustav Lindvert vid ratten. Med var också ett par andra kontrollörer, några från stadsbussars styrelse, ABF-folk, totalt ca 30 personer. Två av deltagarna hade hoppat av kursen. Vi deltagare fick som uppgift att guida ca 10 minuter på stadens olika gator och berätta om Borås och dess historia. Allt bandades och anteckningar gjordes när allt var klart. Man bandade även våra framträdanden. Man tackade för vår medverkan och sade att man skulle höra av sig.

Det gick ca fjorton dagar och jag tänkte att det blir väl ingenting av det hela, när tjänstgörande kontrollören ringde och sade att de hade avlyssnat banden och hade sammanträdde. Sedan sade han att de hade placerat mig på första plats! Det betydde, sade han, att de räknade med att jag skulle ställa upp som guide kommande helg, som var midsommar, med en stadsrundtur klockan 13 och en klockan 15. Det är klart att jag blev glad och accepterade det hela, men innerst inne tänkte jag: "Vad har jag gett mig på? Hur ska det gå vägen?"

Det var med tveksamhet jag denna midsommardag satte mig i bilen och anträdde min Boråsresa. När jag kom till torget var det redan överfullt med resenärer, och gamla bussen P 105 som tog 50 personer var snart fullsatt. Med rutinerade föraren Gustav Lundqvist vid ratten gjorde jag min första guidetur runt Borås. Det tycks ha gått bra för applåder fick jag och tur 2 var också fullsatt. Jag hade alla stadsrundturerna den sommaren på söndagar och det gick bra. Fram i augusti ringde Torsten Persson på Toppresor som då var ledande i bussbranschen i Borås och störst. En söndagstur till bl a Isaberg i Småland hade lockat över 100 personer så det blev två fulla bussar. Jag fick med mig gamle bussföraren Arvid "Byttorparen" Johansson som förare. Han hade kört buss i nära 50 år, så han hade rutin. Den andra bussen körde Gustav Lundqvist med Bengt Wallin som guide. Kaffet drack vi på Isaberg i Hestra. Härifrån toppen kunde man då se nära 20 kyrktorn i Småland och Västergötland. När vi kom upp, säger Arvid: "Jag tror bussen kokar." Det gjorde den men bussförarna kunde råda bot på det hela och vi kom ned på vägen mot Gislaved och på slingrande vägar och efter en titt på Mossebo kyrka kom

vi så småningom ut på gamla rikstjugosjuan. Det var en vacker söndagseftermiddag och alla var glada och nöjda. Då för 49 år sedan var det ett stort folknöje att åka ut på en busstur. Jag har besökt Isaberg många gånger. En gång konstaterade föraren Bengt Wallin när vi var på toppen att bromsarna inte fungerade. Detta fick inte resenärerna veta men jag bad dem följa mig och se på den rika floran av blommor som då fanns. Så småningom kom Bengt med bussen som han kört utför backen med inlagd växel och åtdragen handbroms. Han var genomsnittlig men som den rutinerade chaufför han var, kom vi åter till Borås med flera minnen rikare.

Det blev med tiden så att vi blev ett gäng på 8-10 personer som nästan varje helg var ute och åkte. I början var man ju inte van, men rutinerarna kommer med tiden. Att åka ut på en dagstur kostade då ca 50 kronor med kaffe och lunch.

Vart ville folk åka och vad var då intressant för resenärerna? Många resor gällde Skaraborg och Läckö som då var nyrenoverat. En halv sommar var det Läckö som gällde. Det knepiga var att Pressresor i Göteborg hade bokat samtidigt så det blev kaffe och wienerbröd som gällde på Rådhuskonditoriet på Rådhusorget i Lidköping. Eftersom det var samma reseledare och bussförare från båda håll kom vi att bli ett glatt gäng som åkte ut till Kålland och Läckö där guiden Kalle mötte oss. Han hade ett originellt arbete. På sommaren var han guide på Läckö och på vintern timmerhuggare, men han var en trivsamt människa som kunde berätta historier i massor. Beträffande resor i Skaraborg var vi runtom i denna historiska bygd och Skövde, Varnhem och Tre bäckar har jag besökt många gånger liksom de medeltida kyrkorna på Kinnekulle.

Vid flera tillfällen hade jag turen att få Västgöta-Bengtsson, denne gudabenådade berättare, som ciceron. Vi kom att bli mycket goda vänner. Jag minns särskilt en gång då det småregnade och vi var i Kungslena och vid Lenaborg, där förvaltaren Torgil Knutsson höll hov. Med inlevelse berättade Bengtsson om slaget vid Lena, om kyrkan i Kungslena, om hertig Magnus och hans söner. Slaget vid Lena 1208 stod på ett stort område som nu är betes-

mark. Här skall slaget ha ägt rum. Enligt Bengtsson stupade 5.000 svenskar och danskar här och blev aldrig begravda riktigt och än i denna dag hittas rester av soldater här. Västgöta-Bengtssons sätt att berätta var mässterligt, och vid lunchen på Billinge hus en timma senare var det flera som hade svårt att äta. Han var med mig en annan gång i Husaby, Skälvum och Varnhem, där hans berättarkonst om munkarna och nunnorna och deras liv firade triumfer. En fantastisk människa helt enkelt. När det är någon gudstjänst går vi inte in. Ett brudpar kommer och hela bussföljet går efter. Vaktmästaren stänger dörren och där står vi utanför och får vänta 45 minuter. Så är det. Det finns ännu gott om gamla stugor och torp i Skaraborg och det fanns stugor han hade besökt och sett det armod som fanns på många håll men också förnöjsamhet. Han sade att han var skolläraren som var ute och pratade och undrade hur det stod till. Sixten Bengtsson var en mycket fin man av den gamla sortens lärare. En mycket fin människa var även textilläraren Agda Österberg som alltid hade mycket att berätta om kyrkliga textilier.

Gamle turistchefen i Karlsborg var också en människa som kunde sitt Västergötland. Tiveden hör på sitt sätt ihop. Älgårås, Udenäs och Karlsborg är ju numera en kommun i Tiveden med de röda näckrosorna. Stora delar av detta vildmarksområde är ju gränstrakter mellan Svealand och Götaland. I forna tider var detta tillhåll för rövare och banditer. Lämna man E-trean vid Hassle och åker mot Fredsberg och Töreboda möter vi här ett vackert och öppet landskap med sjön Ymsen och sedan ett skogsområde, där vi har de sista resterna av medeltidsborgen Ymseborg. Där hade kung Knut Eriksson sitt läger innan de bröt upp till slaget vid Älgårås 1205. Denna borg skulle då vara ointaglig, men kom att förfalla. Åker man söderut kommer vi till den vackra sjön Östen kantad av en ganska ålderdomlig bebyggelse. Åker man över mossen kommer man så småningom till Hjälsstad kyrkby och kyrkan med det Sparre-Vasaborgska gravkoret. Ett par kilometer därifrån ligger på en halvö i Tidan Moholms herrgård och Moholm tätort. På Moholms herrgård bodde en gång i tiden riksskattemästaren Gabriel Bengtsson Oxenstierna. Detta gods övergick

sedan i Sparresläkten. Gustav II Adolfs sonson blev ju den siste av släkten greven av Vasaborg. Här möter oss Vikaskog, detta på sitt sätt unika skogsområde. Vi har här flera sjöar, Viken, Skagern och Unden.

Söker vi oss mera österut kommer vi så småningom till Undenäs med sitt gästgiveri och med Västergötlands största kyrka, ibland kallad Tivedens domkyrka. Åker man längre österut kommer man till Forsvik, som numera är ett stort industriminne och också Göta Kanal.

Söderut har vi alla de stora godsens utmed Vättern som gemensamt kallas Guldskroten. Almnäs är störst. Karlsborg var ju ursprungligen en starkt befäst fästning för att försvara Sverige. Man började under Karl XIV Johans ledning 1809 men befästningen var inte klar förrän 1908 och då var den mycket föråldrad. Tanken var att alla viktiga handlingar om Sverige skulle bevaras här och riksdagen skulle vara i Örebro om ofärd skulle komma. Som tur var slapp vi kriget och är väl den nation som haft fred längst. Många av de stora gårdarna har ägts av Vadstena kloster i forna tider.

När man är ute och reser möter man många olika människor. Alla är för det mesta glada och trivsamma. Jag minns att de första åren var det mycket populärt att åka till Blekinge. Vi drack kaffe i Värnamo och fortsatte ned mot Växjö och vidare ned mot kusten vid Ronneby. Slutmålet var Blomstergården i Eringsboda. Denna naturskapelse av småbrukaren Verner Svensson blev en kolossal sevärdhet med alla de originella skapelser som Verner skapade. Ett tag var det väl ett av Sveriges större turistmål, och sevärt var det. Verner byggde större salar och folk kom i tusental. Men med åren blev både han, frun och barnen trötta på det och erbjöd kommunen köpa det hela men fick nej. Även landstinget backade och då lät Verner sälja en hel del. Verksamheten låg nere i flera år, men så kom landsting och kommun att ändra sig. Hur stor omfattning denna blomstergård har idag är mig obekant.

Ett tag var det inne att resa runt Vättern. Vi åkte mot Jönköping, Huskvarna och vidare mot Gränna. Där åkte vi ut mot Visingsö, där vi åkte runt efter att ha besett Visingsborgs

slottsruin, Brahekyrkan med sina säregna målningar och Brahegravkoret. Några åkte remmalag och vi tittade på polkagristillverkning. Vi åt också på det välkända hotellet där. Sommartid är ju färjorna fullbelagda och det gäller om man har ansvar för 50 personer att alla kommer med. Jag har ett roligt minne. Det finns många original som är ute och reser. En person, vi kan kalla honom Arne, hade aldrig varit här men kamera hade han med sig. Han plåtade vilt i Gränna, på Visingsö, Uppgränna. Det måste bli många bilder, men ack! När han öppnade sin kamera hade han ingen film i denna. Tablå! Vi körde även denna tur omvänt. Vi körde över Bottnaryd, Habo, Baskarp, Fågelås, Hjo, där gamle turistchefen och f.d. fanjunkaren Gösta Johansson mötte. Med sig hade han en turistvärdinna Dora Carlsson, numera Wikner, i Rångedala, den första kvinna i Skara stift som prästvigdes. Johansson var mannen som kunde sitt Västergötland och godsens utmed Vättern.

Vi har ju även flera bruk där det numera produceras trämassa, förr järnbruk. Ett av dem är Olshammar som några generationer ägdes av släkten Heidenstam och här finns den heliga Birgitta. I Birgittakyrkan i byn kan man än idag se hennes ritningar i tegelgolvet. Vi har också Aspa bruk m fl. Nästan mittemot på Östgötasidan byggde författaren Verner von Heidenstam sitt Övralid efter att han fått Nobelpriset 1916.

Följer man väg 49 kommer man så småningom till Stjärnsund och Askersund med den stora landskyrkan utmed vägen. Kyrkan är ritad av Erik Dahlberg, en av de stora slottsarkitekterna. Vi är nu i Närke och i dess bergslag. Här finns Hammar, Sänna, Zinkgruvan och Medevi hälsobrunn. Så småningom är vi i Motala, denna industristad som betytt så mycket på olika områden. Senare kommer vi till Vadstena, denna stad från medeltiden. Slottet byggdes redan av Gustav Vasa. Klostret betydde i forna tider väldigt mycket och ägde stora jordarealer både i Östergötland och Västergötland. Då jag varit där har vi mötts väldigt spontant av Birgittasystrarna. Dessa unga nunnor redogjorde för sin dag. De kan komma och gå precis vart som helst, men de föredrar klosterlivet. Klostret är för övrigt

byggt av den heliga Birgitta. Några mil längre ned har vi Omberg med sina säregna silhuetter. Något syd om detta ligger Hästholmen där målaren John Bauer omkom en höstnatt 1918, då den båt han åkte med gick i kvav. Åka Vättern runt gör man på en dag. Jag har faktiskt gjort det flera gånger. Åka runt Vänern på en dag går också. Vi följde E 3 till Hassle och tog väg 64 mot Kristinehamn.

Att vara reseledare är som jag förut nämnt en rolig uppgift. Man träffar nya människor, får se andra vyer, besöka platser där man aldrig varit, besöka hotell med suverän betjäning o s v. Det är ju så att kommer man med 50 personer gör det mycket. Därför möts man med särskild vänlighet. Ofta är det dukat kaffe i ett särskilt rum och chauffören och reseledaren bjuds. Men det är inte alltid bara roligt utan allvar finns också. Som i andra näringar möts man av sjukdomar och även dödsfall kan inträffa. Personligen har jag inte haft detta men det förekommer. En enda gång har jag måst besöka lasarettet i Ljungby då jag hade en avsvimmad person. Det var en lördag. Vi hade varit på Kiviks marknad. Som tur var kvicknade han till. Kiviks marknad har jag besökt sju gånger. En gång hade jag 35.000 kronor på mig, då det någon dag innan hade varit inbrott i bussen. Men som tur var gick det vägen. Besöksantalet där brukar vara omkring 200.000 personer.

Att tappa bort resenärer hör också till yrket. Det har hänt mig en gång i Göteborg, då två damer gick på fel buss, men det ordnade sig. När det är flerdagarsturer sänder man inte gärna en orutinerad guide med. Därför får man ibland praktikanter, blivande reseledare. En av dessa, en blivande lärarinna men duktig sådan, hade stor otur. Ena lördagen hade hon en resa på Dalsland Kanal. Här snavade en resenär och slog i bakhuvudet så illa att han dog tre veckor senare på Bäckefors sjukhus. Den andra veckan ramlade en dam och skadade ett ben i Sofiero slottspark, och veckan därpå ett nytt olycksfall. En resa till Holland startade man vid middagstiden i Borås och åkte till Helsingör och övernattade. På kvällen var det fri tid. På morgonen när man skulle fortsätta fattades en man. Det var inte annat än ut och leta samt kontakta polisen. Mannen gick inte att hitta. Det blir alltid förstämning. Man kör

nedåt Köpenhamn och vidare mot Möns klitter och Falster för överfart till Schleswig och Holstein. När de kommer ner mot stora motorvägen genom Tyskland och har kört någon mil får Gustav, chauffören, syn på en ensam gående man med en rolig hatt, så han ropade: "Är det inte gubben vi tappade i Helsingör i går?" Jovisst, det var det. Tack vare en originell hatt kunde han fortsätta. Han hade träffat en långtradarchaufför som han hade fått lift med till tysk-holländska gränsen. Efter måltiden hade han gått ut själv, tagit ett glas, men han visste var boråsbussen skulle vara, så han var full av tillförsikt. Men det är att ha tur beträffande roliga anekdoter. Jag minns en gång när vi hade varit vid Hornborgarsjön och skulle resa till Billinge och äta. Vid ratten satt en ung läkarkandidat som skulle vara busschaufför under sommaren. Vid Gudhems kyrka finns en genväg som kortar avståndet mycket. Det är lite skog och så kör man över remontdepån, som då fanns i Gudhem. Då fanns utom skog stora älggräsbestånd. Krokig var vägen också. Vi hade kört en kilometer. Jag säger: "Kör sakta här." Då möter vi en större personbil, som tvingade ut bussen på vägkanten som brast, och bussen höll på att välta. Min första fråga är: "Hur kör du? Vi höll på att krocka. Vem är du och du måste hjälpa oss härifrån!" Han erkände han kört i mitten av vägen. Han presenterade sig som vägmästaren i Skultorp och sade att han var ute och mätte vägarna. Denne har ju Sten-Åke Cederhök odödligt gjort med "Detta är vägförvaltning i Skultorp, slå nolla, nolla, nolla." Jag fick springa ett par kilometer och ringa platser vi skulle besöka och till Billinge m fl. Chauffören följde med vägmästaren och ordnade en bärgare i Gudhem. Bärgaren kom från Kinnarp. Intill vägen låg ett massavedsupplag. De manliga resenärerna hade trots ljusa byxor och vit skjorta burit fram en mängd massaved för att stötta bussen så att den inte skulle välta. Någon timme försenade kunde vi fortsätta.

En gång när vi var i Helsingör var det stor fest där. Det var året innan kung Frederik gick bort. Vi stannade i centrum vid Stengade som vi brukade göra. När jag kom fram till trottoarkanten, vem får jag se om inte Arne som jag skrivit om förut. Han låg på knä framför majestätet och plåtade som bara den. Några högre

militärer stod intill och torget var fullt av folk. Vad det var för något jubileum fick jag inte reda på, men min tanke var: Hur i fridens namn ska jag kunna hålla rätt på honom under dagen? Jag beslöt att det var bäst att ha honom under uppsikt. Då jag varit här väldigt mycket tänkte jag: Bäst få med honom till lugnare trakter. Så jag närmade mig honom och sade: "Ska vi inte gå och titta på domkyrkan istället?" Först ville han inte det men så sade jag: "Du, Didric Bouxtehude var organist här under fem år, när han var ung." "Nä, vad säger du? Vi går dit medesamma." Ja, jag ska bara prata med chauffören ett par ord, vilket jag gjorde. Vi traskade dit. Det är väl en kilometer. Denna kyrka inom parentes sagt en av de förnämligaste vi har i Danmark var verkligen praktfull. Vi kom fram och jag berättade om Bouxtehude och kyrkan, Bouxtehude kände han till. Kyrkan är en väldigt praktfull skapelse med guld och ädla stenar. När vaktmästaren öppnade dörren utropade Arne: "Här måste jag fotografera!" Så tog han tror jag minst 50 bilder i olika delar av kyrkan. Huruvida han hade film i kameran eller inte vet jag ej, men dagen var räddad för mig.

En annan gång hade jag med honom i Falbygden. Vi hade varit vid Hornborgasjön och andra forntida platser. Middag skulle vi äta på Hotell Bredablick i bygden där bergen blånar. När vi stod runt borden räknade jag över dem som man alltid gör. En fattades. Jag gick ut till portieren och servitriserna och berättade om dilemmat. Jag tittade lite överallt, men ingen Arne sågs till. Plötsligt från en sidodörr dyker han upp. Jag gick till honom och frågade: "Var har du varit?" "Jag gick tillbaka till Sankt Sigfrids kyrka förstår du. I vissa historieböcker står det att efter slaget på Åsundens is 1520 tågade danskarna vidare genom Ätradalen upp till Falköping som då var en ganska liten stad. Det var kallt så hästarna placerade de i kyrkan och för att ge eftertryck åt detta sköts ett 20-tal skott mot den kopparbeslagna kyrkodörren, men nu räknade jag över dem och det är över trettio bösskott i dörren." Så nu vet jag det.

En resa som varit mycket efterfrågad är resan på Dalslands kanal. Under ett 20-tal år har jag nog rest den etthundrafemtio gånger. Vi reste från Borås kl 7.00 och körde över Vårgårda till Trollhättan för kaffedrickning. Vi skulle vara i

Köpmannebro kl 10.30 för att åka med ångbåten "Storholmen". På bryggan mötte alltid den leende skepparen Kjell Andersson. På sin klingande värmlandsdialekt sade han: "Välkommen till Dalsland och båten Storholmen." Både han och frun är döda sedan 10-talet år. Kjell var utbildad yrkesmålare och hade haft en dansorkester i unga år. Till saken hör att han var en stor kvinnotjusare, vilket fru Asta som svarade för köket och den goda maten var rasande för. Han sa till mig en gång de sista åren innan jag slutade: "Du Stig, vet du när jag gifte mig med Asta fick jag denne båten, 200.000 kronor på banken och hus i Bengtsfors. Men det säger jag dig, idag kunde jag faen i mig vara utan alltihop. Tänk vad roligt vi hade när vi var ute och spelade." Dalslands kanal är ganska lång med 19 slussar och genom fem sjöar. Detta är till Bengtsfors. Sedan fortsätter den genom Västra Silen, Stora Le och sjösystemen i Norge så man kan paddla kanot från Bengtsfors genom olika sjösystem i Norge ut i Oslofjorden. Alla dessa småsjöar och den kärva naturen gör det hela till ett storlaget landskap. Ute på en halvö ligger mycket säreget en kyrka som heter Vårvik.

Resor till våra nordiska huvudstäder var alltid välbesatta, Jag har besökt dem alla tre. Oslo, denna charmanta stad i Göteborgs storlek är verkligen tjugig. Mycket sevärd! Stadens huvudgata är Karl Johann, mellan slottet och Östbanestationen. Mycket är byggt utmed Oslofjorden. Här finns många vackra parker, Slottsparken, Vigelandsanläggningen och Frognerparken som egentligen är Vigelandsanläggningens park. Gustav Vigeland var en skulptör som blev anställd av norska staten för att skapa denna fantastiska anläggning. Oslo har ett universitet med 10.000 studenter, opera och vikingaskeppen, Kontikimuseet m fl. Rådhuset vid Oslofjorden byggdes 1933-1950 och är en av de praktfullaste byggnaderna. Tjugoåttio av landets konstnärer har här utsmyckat det.

I Stockholm har jag varit ungefär sextio gånger med buss. Den är väl den mest kända av huvudstäderna. Vi startade vid 7-tiden och var för det mesta där vid tvåtiden. I regel bodde vi på de mer fashionabla hotellen. Kl 19 samlades vi för att avtåga till Berns salonger. Här blev vi stamgäster så småningom. I regel blev det full-

satt trots att där ryms 1.800 personer. Där var god mat och dryck och underhållning av kända artister från olika delar av världen, sångare och skådespelare som hade världsrykte, Edith Piaff, Marlene Dietrich och många fler. Mat och underhållning höll på till kl 22 varefter dansen tog vid. Under många år svarade Leif Kronlunds 14-mannaorkester för musiken, där klarinettisten Putte Wickman spelade triumfartat. Vi brukade bryta upp vid tolv-halvett-tiden för att vara i matsalen kl 8.00 och besöka museer, stadsdelar, varuhus och åka på stadsrundtur. Polisintendenten Erling Hammarberg och hans kollega Erik ställde alltid upp. Erling var född i Tölö i Halland, tog värvning som ung, slutade, sökte till polisen och vandrade mot toppen. En fantastiskt fin människa! Jag kommer alltid att minnas då vi hade parkerat bussen i Kungsträdgården på Hammarbergs förslag. Två unga poliser kommer och började skälla ut mig som stannat där. Jag ropade på Hammarberg och den utskällning dessa stackars poliser fick glömmar jag aldrig. Jag har vandrat runt i Gamla stan, riksdagshuset, slottet, där jag alltid tänkt: Arma prinsar och prinsessor som måst gå i dessa trappor!

Jag får nog sluta här med funderingen var det är vackrast. Här finns många platser att nämna. Men strandvägen från Helsingborg till Malmö eller Köpenhamn-Helsingör i maj-juni tycker jag är vackert. Pingsthelgen ett år var jag i Danmark. Vi åkte från Varberg till Grenå och vidare mot Djursland och Ebeltoft. Danmark var som alltid vid denna årstid skönt med alla dessa bokar och blommor. I Ebeltoft har vi Jyllands bästa hotell, där vi bodde. Pingstdagen hade vi en utflykt till de kända bokskogarna. Det var mycket fint väder och kaffet var dukat i denna ljusa bokskog. Hotellchefen påtalade att om vi hade tur kom näktergalarna att höra av sig. De flög omkring oss. Rätt som det är börjar en näktergal sjunga och får svar ögonblickligen av en annan. Detta är ett av de vackraste minnen jag upplevt. Hur kan en så liten fågel frambringa sådana fantastiska ljud?

Ja, det vore mycket att skriva om, men till det får vi återkomma.

Stig Flyckt

**FRISTADS
FOLKHÖGSKOLA**

-Kunskap och glädje på Frista' Hed

Allmän kurs; *grund- och gymnasieskola*

Särskilda kurser; *vävning på heltid och på distans, utbildning till personlig assistent och kurs för begåvningshandikappade*

Sommarkurs; *Akvarellmålning 25-28/6 2007*

Konferenslokaler för små och stora grupper med fina övernattningsmöjligheter.

Uppdragsutbildningar efter önskemål.

Vandrarhem under sommaren till förmånliga priser.

Glöm inte det fina museet! För visning, kontakta skolan eller Hembygdsföreningen!

Hemsida: www.fristads.fhsk.se

e-post: exp@fristads.fhsk.se

Telefon 033-23 68 00

KYRKOGÅRDSVANDRING!

Vad är det för något? Precis som det låter? – eller? Nja ... och ändock inte.

När jag var barn och tonåring gick min mamma och jag tillsammans med en granntant till kyrkogården varje fredagskväll på sommaren och såg till familjens gravar. Efter avslutat arbete blev det ofta en längre promenad på kyrkogården, då vi funderade över vem eller vilka, som låg i de olika gravarna. Det var spännande! Granntanten visste så mycket och mamma också en hel del, trots att hon kommit som nygift till Fristad från sydvästra Skåne. Vi var inte ensamma om att göra så här. Ofta träffade vi flera personer och det blev inte så få pratstunder. Förresten har nog kyrkogårdar alltid lockat till promenad, vila och eftertanke. Där är stilla, lugnt och vackert; isynnerhet på de äldre kyrkogårdarna med sina stora träd och individuellt utformade gravar.

Med anledning av vår tids flitiga släktforskning har det sedan några år tillbaka blivit en efterfrågan på planerade kyrkogårdsvandringar. I Fristad/Gingri församling har vi hittills haft 2 st år 2005 och 2 st år 2006. Intresset för bygdens historia medför att man vill ta kyrkogården till hjälp. Där kan man ju faktiskt avläsa ett samhälles utveckling. Där vilar storbonde jämte präst, handelsman jämte soldat, besutten jämte fattighjon.

Vandringarna kan yttra sig på olika sätt. På vissa platser tar man hjälp av skådespelare och skriver manus och spelar upp små scener om de personer, man vill berätta om. På andra håll kan man göra som vi gjorde i Fristad, ta hjälp av en guide, som berättar om ett urval av gravarna.

Kyrkogårdarna har inte alltid sett ut som de gör nu. Gravkvarter och trädalleer har faktiskt inte funnits mer än ca 200 år. Tidigare var det endast en vildvuxen gräsmatta eller i bästa fall en sommaräng runt kyrkan. Några få gravplatser märktes ut. Vanligtvis handlade det då om adel, präster eller välgörare av något slag. De som begravdes i kyrkan under golvet eller i något sidokapell hade samma bakgrund. Klassamhället märktes inte bara inne i kyrkorna utan också utanför. Aristokrati och besuttna

närmast kyrkan, mindre bemedlade längst bort vid muren bakom den s k linjen. I den norra delen begravdes brottslingar. Till dem räknades även s k självspillingar. Ända in på 1900-talet fick dessa inte komma in i kyrkan utan begravdes kvällstid och bars då över muren till graven. 1815 beslutar riksdagen om förbud mot gravsättning inne i kyrkan, och då uppstår de parkliknande kyrkogårdarna. Men träden skulle inte bara vara en förskönande faktor utan man trodde också, att de rensade luften och marken från sjukdomsalstrande gifter. Dessutom skulle de s k fattigkyrkogårdarna försvinna. Så blev det inte. Besuttna familjer köpte jord närmast kyrkan för evärdlig tid. Mindre attraktiva delar uppläts till ensamgravar och s k allmänning för mindre bemedlade. Jämför ovan nämnda linje.

Fristads kyrkogård har ovanligt många någorlunda välbevarade gravhällar från gammal tid. (Se vidare kulturhistorisk inventering av Fristad/Gingri pastorats begravningsplatser, maj 1997.) De har funnits liggande eller stående i den tidigare kyrkan och täcker idag ingen grav. De blev illa behandlade i samband med nya kyrkans tillkomst. En del fick bli yttertrappa till kyrka och/eller prästgård, andra "hopvräktas i en hög på kyrkogården". Efter att Riksantikvarieämbetet ingripit blev alla gamla gravhällar lagda på murade underlag. De flesta är placerade på den sydöstra sidan mellan muren och kyrkan. De berättar alla mycket om bygdens och kyrkans riktigt gamla historia.

En vandring här ger flera exempel på historia kring Påtorps säteri.

Bild 1. Häradsbövdingen Åke Åkesson Soop Död 1617 med maka Ingegerd Bengtsdotter Gylta Död ca 1638 + åtta söner och fyra döttrar. Hällen ligger på den plats den låg i den gamla kyrkan.

Vandringen berättar även om den militära tiden på Heden (läs gärna Fristadsbygden 1992) och om industrins och affärsverksamhetens

begynnande framväxt och så naturligtvis om kyrkans egen historia. Man kan följa familjer i flera generationer liksom spåren efter personer, som i sin livstid kanske inte alltid gjort så mycket väsen av sig men som fått betyda mycket för samhällets fortbestånd. Till höger om den södra porten möts man av Peder Bengtsson Gyltas gravhäll. Han var den siste på svärdssidan av släkten Gylta på Påtorp. Han levde 1561-1580. Han var brorson till Katarina Bengtsdotter Gylta, som var abbedissa i Vadstena kloster i 40 år. Hon avled vid ett släktbesök på Påtorp. Den gravhäll, som ligger t v om porten mitt emot Peder Gyltas, sades länge vara hennes gravhäll. Trots svåra skador kan man se att hällen bär spår av två kvinnor. Den andra skulle då vara Katarinas mor, Brita

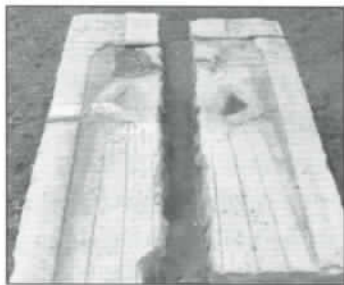

Bild 2.

Bengtsdotter Lillie till Hövferö. Idag är man mera tveksam till att Katarina någonsin skulle gravsatts i Fristad under denna häll. Med tanke på hennes långa ämbetsstid i Vadstena är det mera troligt att hon gravsattes där. Avbildningen av henne på hällen skulle då mera ha kommit till för att den skulle bli en minnessten för släkten i Fristad. Ytterligare två stenar minner direkt om Påtorps historia. Längst upp vid norra muren ligger löjtnant Jean von Koch begravd. Han ägde Påtorp fram till 1895 då han flyttar till Skövde och säljer Påtorp till Gustaf Odqvist, som har sin familjegrav på västra sidan av den gamla kyrkogården. Odqvist föds 1847 på gården Röhl i Bredared. Han är sonson till glasmästaren Sten Persson i Od, som utvandrar till Bredared. Han är en driftig man, bra på djurhållning och en god förvaltare av jord och skog. Han startar mejeri och bageri och levererar halm, potatis,

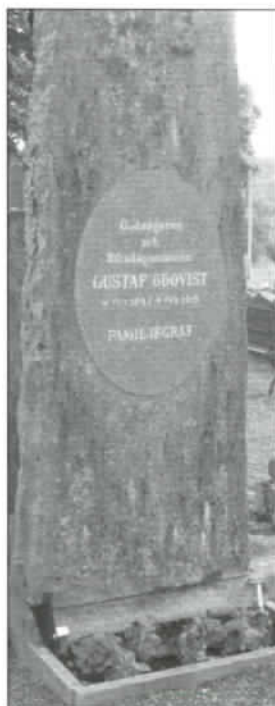

Bild 3.

mjölk och bröd till Elfsborgs Regemente på Fristads Hed. 1895 köper han alltså Påtorp. Han blir en framträdande kommunalman i Bredared och Fristad. Han sitter i landstinget i flera decennier och i riksdagens 2:dra kammare 1894-1919. Han är v ordf för Lantmanna- & Borgarpartiet, när han avlider i spanska sjukan mitt under pågående riksdag i mars 1919. Vid hans begravning ordnade man extratåg från Borås till Fristad. Sonen Olle tar över gården och brukar den till slutet av 1940-talet, då han säljer den till Robert Andersson, far till bröderna Åke och Arne Rydfalk. Den brukas alltjämt, men nu mer som skogs- och hästgård. Via Odqvist har vi nu också kommit in på Hedens historia. Kyrkogården har ett antal gravar, som kan associeras med Heden som t ex Fanjunkare Levin Roos' familjegrav t v om södra porten. En familj, som fortfarande lever i Fristadsbornas minne eftersom deras hus, som låg söder om Gula skolan och Musikens Hus så småningom fick lämna plats för Kyrkans Hus på 1970-talet. Friherre Christer d'Albedyhll, vars grav är belägen mycket nära Odqvists hamnar som ung officer på Heden mitt i unionskrisen mellan Sverige och Norge. Situationen blir inte

enklare av att hans unga hustru är norsk medborgare. Med en flicka på 1 mån blir hon ensam då Christer d'Albedyhll på grund av oro för sin lilla familj och ekonomiska problem väljer att avbryta sitt liv. Om denna fantastiska kärlekshistoria kan man läsa i dotterdottern, Nina Lundeborgs, bok: "Under ganska romantiska omständigheter" (2005). Efter 50 års sekretess kunde man ta del av brev och handlingar, som berättade om historien. Dessutom har den gått som en muntlig tradition i alla år i Fristad; författaren till denna artikel har s a s växt upp med den. En annan legendarisk gestalt från Heden, som också ligger begravd på Fristads kyrkogård är trumslagaren Blomgren.

Bild 4.

Vad gäller kyrkans historia ligger många personer på kyrkogården med anknytning till denna. På norra sidan alldeles intill korabsiden ligger ännu en häll, som minner om prosten Sveno Olavi. Om hans märkliga historia som präst i Fristad kan man bl a läsa i Fristadsbygden år 1982. Två gånger våldgästades han av Gustav II Adolf med mannan på besök i Fristad, med katastrofala följdverkningar. Efter flera klagomål kungör en skrivelse av den 4/7 1621 att prästbostället får Västra Lundagården och Mölarp som "tilldelningsstom". Men eftersom Sveno Olavi dör 1618 blir det hans efterträdare kyrkoherde Arvidus Hornius, som får njuta av förmånen.

I närheten av Odqvists och d'Albedyhlls gravar ligger också kontraktsprosten E.T. Sundlers familjegrav. Sundler sades vara en sträv person, som givit upphov till en mängd

Bild 5.

mer eller mindre sanna historier. Följande kan dock mycket väl vara sann med tanke på tiden, då den utspelades. Det var inte alltid så lätt att få folk att komma till kyrkostämman, när man kallade. Sundler höll då möte själv, skrev protokoll och gick sedan ut och stoppade första bästa hästföra, som körde förbi. Medföljande person fick justera protokollet! En betydligt senare prästgrav är kontraktsprosten Erik Petzälls grav. Fadern kom till Sverige från Tyskland och etablerade sig i textilstaden Borås som nålmakare. Denna grav ligger på den sk nedre kyrkogården. Befolkningen hade vuxit så i Fristad att det blivit nödvändigt att också utvidga kyrkogården. Den nyare delen fick också ett bisättningskapell. Allt invigdes 1949. Man märker tydligt att gravskicket fått striktare regler. Gravarna är placerade i

Bild 6.

jämna rader och trots att stenhuggarna har många modeller på stenar att erbjuda har de flesta stenarna sk klassicerande drag. Samtidigt införs i Fristad också urngravar. Kremation var länge otänkbart och mycket ovanligt. Många arbetade för detta och slöt sig då till Sv Eldbegängelseföreningen, grundad 1882. Det första svenska krematoriet byggdes i Stockholm 1887. Regler för kremation finns sedan oktober 1963. Petzälls grav är ett utmärkt exempel både på de tidiga urngravarna i Fristad och det nya gravskicket.

Eftersom kyrkan och skolan ofta och länge varit beroende av varann kan det vara lämpligt att här erinra om två pionjärer på skolans område. Bild 7 visar Widells familjegrav, som bl a hyser Per Widell, Fristads förste folkskol-

Bild 7.

lärare och förste organist. Graven ligger på höger sida av gamla kyrkogården. Vill man ta del av hans och hans familj innehållsrika liv kan man med fördel läsa Bertil Rydins bok om honom, "Per Widell – skolmästaren". Den andra personen levde och verkade betydligt mycket senare. Tholda Pettersson-Svensson kom från Hällstad tillsammans med mormor och mor. Hon var småskolelärarinna och tillhörde en av de tidigare grupperna, som utexaminerades vid seminariet i Borås. Sin första plats fick hon i Sockenstugan i Fristad. På 1930-talet fick hon gå med sina elever till Majängen och starta om i en helt nybyggd skola. Sedan blev hon Fristad trogen i hela sitt liv och berättade gärna om att hon vid slutet av sin lärargärning faktiskt fick vara med om att småskolan blev treårig.

Bild 8.

Vad gäller industrialiseringen och affärsverksamheten kan man med fördel stanna vid en grav strax intill Odqvists och d'Albedyhlls gravar. Här vilar lantbrukaren, klockaren och knekten Anders Petter Andersson. Han lever en stor del av sitt liv i Närunga men flyttar med sin familj till Borås och bosätter sig på sin

Bild 9.

ålders höst i Fristad. Han hade flera söner och de tre äldsta Anton, Julius och Albin grundar vid slutet av 1860-talet

Fristads Snickeri- och trävaruhandel

i Mölarp. Anton ligger begravd innanför södra muren, Julius och Albin på nedre kyrkogården. Anders Petter var författarens farfarsfar och Albin författarens farfar.

1925 etablerar sig ytterligare en betydande industri i Fristad, nämligen AB Skyddsskläder. John Magnuson lär känna jeansen i Amerika och ungefär samtidigt med Algot Johansson introducerar han detta allroundplagg på olika sätt i Sverige.

År 2006 utkommer en svensk översättning av en amerikansk bok: "Älskade jeans." Den svenska översättningen har ett kapitel som särskilt handlar om Sverige och Fristad/Borås skrivet av Anna-Stina Lindén Ivarsson. John Magnuson ligger begravd på nedre kyrkogården. Idag är det särskilt viktigt att se saker ur genusperspektiv, sägs det. Det kan då vara passande att nämna att AB Skyddsskläders etablering i Fristad var av stor betydelse för den kvinnliga delen av befolkningen i Fristad. Någon större arbetsplats för kvinnor fanns inte tidigare i Fristad. Läs gärna mera om Magnuson i Fristadsbygden 1991. Det stora vita affärshuset med lägenheter byggs mitt i centrala Fristad av Fristads Snickeri & Trävaruhandel. I bottenplanet etablerar sig en målerifirma med Färghandel. Ägare är bröderna Artur och David Anderson.

Bild 10.

Artur var under många år en aktad kommunalpolitiker i Fristad. Han vilar nu på nedre kyrkogården. Mitt emot Skyddsskläder låg Konsum. Där styrde Enoc Nilsson, även han en aktad kommunalpolitiker men s a s av den

Bild 11.

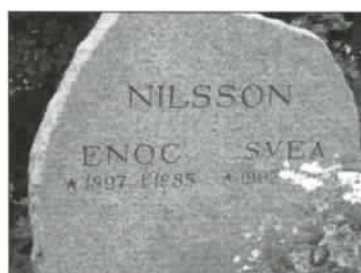

Bild 12.

motsatta sidan i förhållande till Artur Anderson. De vilar båda på den nedre kyrkogården men de 20 åren mellan deras dödsfall har gjort att de kommit att ligga i var sin ända på kyrkogården!

Kulturen då? Är den också representerad på Fristads kyrkogård? På den

gamla kyrkogårdens övre östra sida ligger hembygdsforskaren Klas Olofsson. Alltjämt en mycket aktad man i den akademiska världen genom sina två böcker "Folkliv och Folkminne i Ås Vedens och Gäsene härader i Västergötland". I hembygden var han mera aktad och omtyckt för sitt skaldande på mål. Han sålde sin gamla fädernegård, Tubbekulla, år 1908 och flyttade in på Björksäter vid Öresjö och blev forskare och skribent på heltid. Han bildade tillsammans med jämnåriga

Bild 13.

Karl Nilsson på Borås Nyheter och den betydligt yngre Gustaf Thulin ett triumvirat, som kom att betyda mycket för bygdeforskningen. Thulin var i många år en uppskattad redaktör och fotograf på Borås Tidning. Han stod för 11 omgångar av Sjuhäradsbygdens Jul liksom varannandagstidningen Westgöten. Hans bok, "Torpen i Fristad", förorsakar idag kö på antikvariaten.

Hans grav återfinns på den nedre kyrkogården.

Bild 14.

Hur olika livsöden kan flätas samman på en ort kan tydligt märkas på en kyrkogård.

Klas Olofsson säljer sitt kära Tubbekulla och ny ägare blir Emil Larsson. Även han var en färgstark person, kommunalman och landstingsman.

Bild 15.

Läs gärna en längre artikel i Fristadsbygden 1986. Vill man besöka hans grav ligger den nästan i nivå med Klas Olofssons men något närmare kyrkan. På andra sidan kyrkan möter vi ytterligare en anknytning till Klas Olofsson; distriktveterinär Ivar Werners grav. Han var släkt på modernet till Klas Olofsson. I Fristad var han en omtyckt och gärna sedd person. Han ägde ett hus mitt i

Bild 16.

samhället som faktiskt också innehöll en barnmorskemottagning med två sängar. Flera Fristadsbarn har där sett dagens ljus.

Följer man gången från Werners grav norrut ett stycke står man strax inför en mindre gravsten med texten: Här vilar FAR o. MOR. Detta par bodde i torpet Furulid, som låg på Siks tå. Klas

Bild 17.

August Pettersson från Borgstena var gift med Almina Andersdotter gemenligen kallad Mina på Tån. Hon var Fristads motsvarighet till Tullakäringa i Borås och en av de namnkunniga i läkekonsten i bygden.

Författarens farmor fick en gång hjälp med sin

son, då han drabbats av "gulsjuken" d v s den sorts gulsot, som kan bero på vitaminbrist. Paret sas ha ett stort hjärta för barn med många egna och många fosterbarn.

Går man så rakt österut möts man snart av en stor vit stående sten med många inristade namn på både sten och sockel. Den stenen står som ett äreminne över en stor familj i Fristad, som i generationer på olika sätt fått betyda mycket i samhället.

En utförlig redogörelse för denna intressanta familj finns i Fristadsbygden 1991.

I dagens Fristad är det framför allt tre ättlingar man gärna talar om, nämligen bagare Pettersson, Koppar-Mandus och så förstås Gunnar Nilsson –

Bild 18.

ICA – som alltså är vid full vigör.

Vill man så avrunda denna långa promenad kunde det väl vara lämpligt att återvända till den nedre kyrkogården, till en grav i närheten av vattenbassängen och utgången, nämligen Olof Häggströms grav. Häggström var en värdig representant för det vårdande skräet. Han hade sin läkarpraktik i Borås, men bodde

Bild 19.

med sin familj i Fristad. När han stängt sin praktik för dagen och var på väg hem avbröts ofta resan av ett eller flera hembesök. För detta var han

naturligtvis mycket uppskattad även om det var många som samtidigt beklagade, att hans familj kanske kom i kläm.

Text: Birgitta Andersson

Foto: Jaana Isokoski

STYRELSEN FÖR FRISTADS HEMBYGDSFÖRENING 2007

**e-post: annbritt.boman@telia.com
 marita_bornefalk@hotmail.com**

Ordf	Ann-Britt Boman	261921
V ordf	Stig Flyckt	265547
Kassör	Göran Bördin	269284
Sekr	Rolf Hjertkvist	0705 366777
V sekr	Marita Bornefalk	269428
	Leif Eurenus	260834
	Gunnel Sandelin	260809
	Bertil Thulin	269252
	Brita Utterberg	261235
	Gun Birgersson	260553
	Britt-Marie Johansson	261862

Kvarnkommitté

Samman	Lars Utterberg	261235
	Lars Karlsson	260610
	Alf-Rune Sandberg	261562
	Peter Lindström	261000
	Tomas Brissman	269288
	Nils Karlsson	261582
	Kent Andersson	269372
	Hans Andersson	261306
	Kenneth Svensson	269150
Tillsyn.man	Bertil Hjortvall	120211
Sty.repr.	Rolf Hjertkvist	0705 366777

Stugkommitté

Samman	Joel Johansson	260062
	Gulla-Britt Magnuson	269583
	Roland Birgersson	260553
	Bertil Svensson	261330
	Åsa Rydfalk	261456
	Rune Tennius	260748
	Sören Karlsson	266850
Sty.repr.	Marita Bornefalk	269428

Studiekommitté

Samman	Vera Karlsson	260610
	Birgit Thulin	269252
	Bertil Thulin	269252
	Gunnel Sandelin	260809
	Dag Lorén	269266

Redaktionskommitté

Samman	Bertil Thulin	269252
	Ann-Britt Boman	261921
	Inger Ericson	261326
	Wiviann Bergsten	260885
	Birgit Gustafsson	261470

Lellemartenkommitté

Samman	Gun Birgersson	260553
--------	----------------	--------

Kaffekommitté

Samman	Ingrid Arvidsson	261671
	Gulla-Britt Magnuson	269583
	Birgit Thulin	269252
	Lena Lewén	261492
	Lena Wennberg	261937
	Inga Eliasson	261242
	Britt-Marie Törngren	269284
	Margareta Andersson	261306
	Brita Eriksson	260712

FRISTADS HEMBYGDSFÖRENING PROGRAM FÖR ÅR 2007

Lördag 17 mars kl 10.00-16.00

Släktforskardag i Fristads bibliotek i samarbete med biblioteket och Västgöta genealogiska förening. Föredrag om släktforskning och om Fristad.

Måndag 26 mars

Klas Olofsson-kväll med Rävspel och Kråksång och samtal om Klas Olofsson. Skogslids samlingssal kl 18.30.

Lördag 21 april

Bollarännet i Viskan i samarbete med Fristad GoIF och Sparsörs AIK kl 13.00-16.00. Servering, tipspromenad.

Lördag 21 april

Visning av museet kl 10.00-13.00 i samband med Öppet hus på Fristads folkhögskola.

Måndag 30 april

Valborgsfirande. Skogslid kl 17.30.

Onsdag 23 maj

Studiebesök på Tågårdens i Tärby kl 18.00.

Söndag 27 maj

Mölarpsdagen.

Onsdag 6 juni

Nationaldagen. Gökotta vid Mölarps kvarn kl 8.00. Kaffekorg medtages.

Onsdag 13 juni

Kvällsutflykt till Tärby och Väla jaktvårdsgård. Mats Hjertén och Stig Flyckt berättar. Anmälan till Gunnel Sandelin tel 260809 senast 6 juni.

Söndag 17 juni

Kaffeservering i stugorna kl 14.00-17.00.

Söndag 1 juli

Kaffeservering i Mölarps kvarn kl 14.00-17.00.

Söndag 8 juli

Kaffeservering i stugorna kl 14.00-17.00.

Söndag 15 juli

Visning av folkhögskolans museum kl 14.00-17.00.

Söndag 22 juli

Kaffeservering i stugorna kl 14.00-17.00

Söndag 29 juli

Visning av folkhögskolans museum kl 14.00-17.00

Lördag 4 augusti

Slätter på Asklanda vid bautastenen med början kl 10.00. Musikunderhållning. Ta med kaffekorg och lie och räfsa om Du har någon!

Söndag 5 augusti

Kaffeservering i Mölarps kvarn kl 14.00-17.00.

Söndag 12 augusti

Friluftsgudstjänst på Mölarps ö kl 15.00.

Lördag 18 augusti

Resa till Dalsland. Avresa från järnvägsstationen kl 8.00. Medtag kaffekorg. Anmälan till Ann-Britt Boman tel 261921 senast 12 augusti. Återbud senast 12 augusti, i annat fall debiteras halva avgiften.

Söndag 19 augusti

Kaffeservering i stugorna kl 14.00-17.00.

Söndag 26 augusti

Visning av folkhögskolans museum kl 14.00-17.00.

Söndag 2 september

Kaffeservering i Mölarps kvarn kl 14.00-17.00

Söndag 9 september

Vandring på kulturstigen med Dag Lorén. Samling vid minnesstenen på folkhögskolan kl 14.00.

Söndag 30 september

Margareta Söderström berättar om sin far Västgöta-Bengtsson. Skogslids samlingssal kl 15.00.

Söndag 28 oktober

Underhållning av Bernt Ternanders musikgrupp. Skogslids samlingssal kl 15.00.

Lördag 1 december

Lellemarten vid stugorna kl 10.00.

2008

Onsdag 9 januari

Lellemartenträff i Skogslids samlingssal kl 19.00.

Tisdag 19 februari

Årsmöte i Folkhögskolans högtidssal kl 19.00.

SLÄKTFORSKNINGENS DAG PÅ FRISTADS BIBLIOTEK DEN 17 MARS

Många besökare kom, både till demonstrationerna av släktforskmaterialet som fanns inlagt i bibliotekets datorer och till föreläsningarna i Skogslids samlingssal. Dagen arrangerades i samarbete mellan Västgöta Genealogiska Förening, Fristads Hembygdsförening och Fristads bibliotek.

Biblioteket tar nu ett kliv framåt vad gäller släktforskarinformationen. Vi startar med ett

basutbud och lägger materialet på en dator som man kan boka sig vid. I dagsläget har vi **Födda i Sjuhärad, Vedens härad, 1688-1900** och **Sveriges Dödbok 1947-2003**.

Där saknas tyvärr Borås men vi står på kö för den kommande som sträcker sig till 2006 och som omfattar hela Borås. Beställda är också **Sveriges Befolkning 1890 resp 1970**.

Detta som sagt till att börja med. Välkomna!

Gerd Jansson

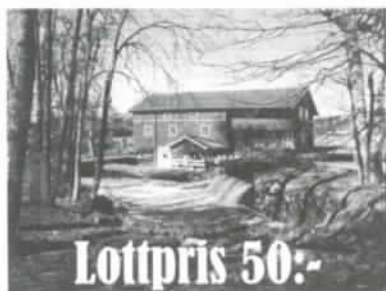
ISO 14001 -miljöcertifierad

*-symbolen
för ett
boende
med miljö-
tänkande!*

Fristadbostäder AB, Box 91, 513 21 Fristad Tel 033-22 25 50
Fax 033-22 25 55 E-post info@fribo.nu Hemsida www.fribo.nu

Böllarännen lördagen den 21 april 2007 vid Mölarps kvarn

Lottpris 50:-

*Fristads
Hembygdsförening*

Tipspromenad från klockan 13:00 - kaffe & fikabröd säljs vid kvarnen.
Bollarna släpps klockan 15:30 ca 1 km ovanför Mölarps kvarn i Viskan.
Målgången är nedanför kvarnen. Målgång ca 15:45.

EKMARKBILDER

Från Sven-Olof Ask på Skara Stifts- och Länsbibliotek har hembygdsföreningen mottagit kopior av akvareller och teckningar utförda av sergeanten Carl Johan Ekmark i Fristad åren 1891-1892.

Bilderna är konstnärligt gjorda och dokumenterar bl a en del vyer från Fristads hed, porträtt och stilleben.

Bertil Rydin har lämnat följande faktauppgifter om konstnären: Carl Johan Ekmark var född 1853 i Eksjö. Han gifte sig 1880 med Ida Sofia Gustafsson, född i Solberga, Jönköpings län. Genom henne fick han en fosterdotter, Agnes, född 1870.

Ekmark kom i tjänst 1871 vid Kinds kompani och befordrades senare till 1:e kurir vid Vedens kompani och till sergeant vid avskedet från tjänsten 1876. Familjen bodde på militiebo-stället Långjum Storegården i Fristad.

Fosterdottern Agnes gifte sig med Rickard Sandberg, som var välkänd i bygden som fotograf.

Carl Johan Ekmark avled den 12 juni 1896.

Självporträtt.

Troligen vägen mot Nabben.

"Utsikt mot sydväst"

Till vänster breder Fristad Hed ut sig och i bakgrunden Öresjö. Längst t v syns duschbyggnaden och längst t h förvaltarbostaden. I bakgrunden ser vi fastigheterna Svensdal och Heden 1. Längst fram till höger syns mathall III, en av de öppna mathallarna för utspisning.

Till vänster finns Fristad Hed. Sedan ser vi barack III, överstebostaden, majorsbostaden och officerspaviljongen. De tre sistnämnda byggnaderna finns fortfarande kvar. Officerspaviljongen är nu matsal och högtidssal på Fristads folkhögskola och de övriga byggnaderna är bostäder. Längst till höger finns mathall III.

Välj **EMMALJUNGA** kvalitetsprodukter

**Planteringsjord, Kogödselkompost,
Toppdress, Barkmull el. Täckbark**

4 säckar
för endast

99:-

*Lövis
Blommor*

Invid Fristads Kyrka, Tel. 033-26 16 26

**Tillsammans gör vi Fristad starkare
Gynna ditt lokala bankkontor**

**Handelsbanken
Fristad**

**SVEBA
DAHLÉN**

Ett företag i framtiden